

هي، مڪتا وانگر سندس دل ۾ ۱ آلوڪ لاءِ ٻي نداء مهجبت
 آهي هوءَ ۱ سمجھي ۽ ڪٽيش ڇوڪڻ جا ورت رکي آلوڪ هي
 ردي آور جا لاءِ سرماڻا کي ٻاراڻا ڪري ٿي آلوڪ هي
 نالي هي سمجھي ٿي اڄ هن ڪوسيءَ ۾ هڪ موقعي تي
 سندس غم حاضري مڪتا هي دل ۾ ٿڌ پيدا ڪري ٿي
 اڇوڪي ڪوسيءَ ۾ هوءَ سمما کي ۱ سرڪ ڪرڻ چاهي ٿي

سمارو ۾ هو آخري اسر صدر جو پاڻ ۾ ٻي گذريو
 هاڻي هو حلپاڻ ڪري ڪار ۾ ويهي گهر لاءِ روانا ٿي رهيا
 آڻ هو مڪتا آلوڪ کي حوي ٿي

”ٻيهر سمما وٽ هل اڄ هي ڪاهه ٻي ۾ هو سرف سيمما
 کي ٻ ملڻ ڪي ماڻهن ۽ اڻمارن خوام خوام منهنجي ساراهه
 حون سرڪون ٻاراڻن آهن ٻڙ هو ٻڙ ٻڙي هن خود هي
 سڄي جمالي انڌرين کي نذر ڪئي ۽ واھ واھ ٿي ڪنگورو
 ٻڙس مان هل اڄ هي ڪوس لڻا سام هي حاصل ٿي ساڻ سندس
 ڪٽل ٻاراڻن “ ۽ سموريون ماڻهائون ۽ گلدستو ٿي هو سمما وٽ
 وڃي ٿا

ٻر وقت جي وٺي ٿيڙي ٿيڙي ماحول ۾ موجود ٿيڻ
 لي غالب ٿيندي وئي ۽ زندگي روايتي نموني هلڻ لڳي
 ٻيڙي آلوڪ هفتي ۾ هڪ ڏينهن مڪتا ۾ رهندو هو فقط
 ادبي سيمينارن ۾ کيس رات سان گڏوگڏ وٺندو هو ٻر اهو
 سلسلو بدلائيندي بدلائيندي آخر هن هميشه لاءِ مڪتا سان گڏ
 رهڻ شروع ڪيو جيڪا ڪي فقط مالي سهڪار ڏيندو رهيو
 جيتوڻيڪ هن ڪڏهن به آلوڪ کي سڀا کان الڳ ڪرڻ جي
 ڪوشش نه ڪئي البت ۾ ئي هن ۾ سڀا جا سڪرانا مڃيندي
 هئي ها خاموش رهي هن سندس شاديءَ جي مخالفت نه ڪئي
 پر حالت ۾ مڪتا جو جيتوڻيڪ حال ٿي پوي ها

ڏاڍو وڃي نه مڪتا اڍائي ڏهاڪن کان سماج سان جوڙيل
 جنگ ۾ اڄ فتحياب ٿي آهي هر سڄي سماروڻ ۾ ڪٿي به
 سڀا جو نالو نه آيو آهي کيس آلوڪ جي زندگيءَ مان ڪم ۾
 ٻيل مڪ مڻل ڪڍي ڦٽو ڪيو ويو آهي

اعضائن ۾ ڇههيل آلوڪ جي حملي ۽ ساعرائين ڦوڙن جي
 واکاڻ ڪندي هر ڏهاڪي ۾ شرف مڪتا کي ڏنو ويو آهي
 سندس حياتيءَ جي اهم ڳالهائين ۾ ڪٿي به سڀا جو نالو نه
 آيو آهي

ٻر مڪتا خود هڪ بحساس ساعره آهي سندس
 ڪوئل دل سماج جي ان وهنوار تي عجب ڪاٺي تي گڏوگڏ
 عجب کيس آلوڪ جي رد عمل تي ؛ لڳي ٿو ته هن ڪيئن
 سماج کي دل جي پٽيءَ ٿان ميساري ڏيڻو آهي آخر سڀا
 ساڻس رهندي رهندي ساڻس ساڻس ڪٿي سندس ٻن ٻارن جي
 ماءُ بڻجي هر شرف حاصل ڪيو هر حالت ۾ آلوڪ کي پنهنجو
 پٽي سوچي ڪري ٿي

سندس شاديء ها گواهم چند اديب دوستم ء سندس
 بيء ٻڌيو کيس مڪتا لاءِ اها موهه هو هو ڏيءِ هي خوشيءَ
 لاءِ من ماري ڪن آشيرواد ڏيڻ آيو هو هن مڪتا هي ڪنهن
 به شوق فهميءَ کي اي مهيني ٻڌائڻ نٿي چاهيو

شاديءَ بعد جلد ئي مڪتا کي پنهنجي پسل هو احساس
 ٿيڻ لڳو هو حقيقت چسي ڪهري زمين تي سندس لڏپلاڻ
 جلدن جا ٻه ڏينهي ٺها نه رڳو سماج ۾ سندس اڳو وارو مان
 مرڻو ڏينهي وارو تر هرڪو اٿس آڱر کڻڻ لڳو هو آلوك هي
 ماڻ لاءِ نه هوءَ نالڪڻ مثل هئي جنهن سڀا هي گرهسٽ ڇوڻ
 کي ڏٺو هو تنهن ساديءَ بعد هڪي مختلف نالا ڇڙي
 ويندا آهن ء عورت کي انڪ سنهنڻ چسي لاڙڪ ڏور سان
 هڪڙو ويندو آهي، ٿي سڀني ڪسان هوءَ مهور ۾ رهي کيس
 ڪير به نڏهن، ڏيراڻي، پاڇاڻي، مامي، چاچسي مڇڻ لاءِ تيار نه
 ٿو مڻ ماڻن وقت سادي غميءَ ۾ سما ٿي آلوك سان گڏ
 ويندي هئي

انهن ڳالهين جو مڪتا کي ايترو پڇتاءُ نه ٿيندو هو تر
 جڏهن کيس ماءُ ٻڌي هوندي هئي ته کيس اها چتتا ستايندي
 هئي ته اڪتي هلي سندس ٻار کي ماءُ لاءِ نفرت نه ٿئي ء
 احساس دور هو ڪندو سندس سڀني ۾ ڇٻ ڇٻ ڪندو
 رهندو هو هوءَ سوچيندي هئي تڏهن کيس اها خوش فهمي
 ڇوڻي آ ٿي هوءَ بي آلوك هي نوريڻا آهي سندس ساٿ
 تي آلوك کي ڪريءَ هي روپ ۾ مڪمل ٻڌائيندو سندس
 وڇوڙي جي حالت ۾ آلوك هي جلد مات هو ڇوڪر ساهڻ وڌيڪ
 دور سان وهي ڇڙي ها ڏک ۾ ٿي نه شاعري عروج ٿي
 پهچندي آهي

هو. رواجي طرح به شاديء متعلق سندس واپار روايت سند
هئا اها شادي ڪهڙي جنهن ۾ ڏور ڏڙاڪڙ نه هئي، ٻيند
۽ ڊولڪ هي ڳاڻ ٿي اچيندڙ ۽ زير نه هئڻ ڪلدستا، مالهاڻو ۽
سوڙڙاڻو ساڻ ڪڙي واڌاڻو ڏيڻ وارن حصن قطارون نه هئڻ
ويڙيءَ جا نوٽر مٽر ۽ آڱري ڏيڻا هن نوٽر ٻنڌن جي گراهي
نه ڏين ڊر هن حالت ۾ اهڙو ڪجهه به ممڪن نه ٿيو هو
آلوڪ جي بيار ڏيڻا ڪيس پنهنجي ان خواب کي چٽاڻو ٿيو
هو. هن اهو سوچي دل کي مضبوط بڻايو هو ته اهو ڏينهن اوس
ايندو جڏهن سماح سندس ڏوهه کي ڪلا ۽ ادب جي ڀلي خاطر
معاف ڪندي ٻيءَ معنيٰ ۾ سندس رشتي کي قبول ڪندي ۽
لڏڻ ادب جا قدر ڏاڻ ڪس ائين ٿي گل جي مالهاڻن ۽ سوڙڙاڻن
ناڪڙن سان نواريندا هئڻ گهومت ڪندڙ ڪي شاديءَ وقت
مڪتا صبر سان ان ڏينهن جو انتظار ڪندي. ٻيئيءَ حالت ۾
آلوڪ هڪ ڀاءُ لاس مثل بڻجي ويندو، ڏيڻا جي هر ڪرسي
ڪيس بسود ٻاسندي پوءِ نه هو، پاڪ نجيءَ جا وڻ ٿي
واسي سگهندو نه گلن ۾ گلڪاري ۽ رنگ ٻري سگهندو نه
چانڊرڪي رات ۽ لڏلڻي سونهن ڪسي آواز ڏيئي سگهندو
سندس ادبي ڪاروان غم جي طرفان هيٺ ڊڄي ويندو
بس ان ڪري ٿي سندس دل ٿي ٻيءَ جا ڊيڄيمٽ ڀريا وهڻاري
دل ٿي ٿاري نه ٿي سگهيا هرڪو ميطق بيار آڏو هارائي وڃي
بيار جي ان چوه وس هن ٻيءَ ۽ سماح جي ڪنهن فائدي
کي منظور نه ڪيو ۽ آلوڪ سان شاديءَ واري تبصليءَ تي
مهڪم رهي

مڪتا جسماني طرح حال ۾ واپسي رهي پر سندس من
نيس ماضيءَ ڏانهن گهلي وڃي سندس ادبي چاهه ئي کيس
آلوك جي ويجهو آلي سگهيو اها ويجهڙائي ڪيئن ٻار ۾
بدلجي وئي ڪو چاڻي نه سگهيو هوهر لهندو گذري گهارڻ جي
خراش رکڻ لڳا

اسانجي سماج ۾ عورت ۽ پُرش جو جدا شاديءَ
گذرڻ يا گهڻو ميل دور ٿيڻ لڳو ٿي لڳو وڃي ٿو مڪتا ان
ڏوهه کان نجات حاصل ڪرڻ لاءِ آلوك سان شادي ڪرڻ جو
مصلو ڪيو هن اهر نه سوچيو ته هڪ ڏوهه کان چٽڪارو کيس
ٻئي گناهه جي سڪندڙي ۾ ڇڪڙي رهيو آهي آلوك شادي
سڌه آهي ان حالت ۾ ٻنهي جو هڪ قدم سراسر غلط هو
کيس ان باري ۾ ٻيءَ سان ڪيل بحث جو هڪ هڪ لفظ اڃا
نه چٽيءَ طرح ياد آهي

”مڪتا اڳهلي نه ٿي آلوك ٿي سندس گهرستي سنڀالڻ
هي ذميداري آهي سندس ڪٽنب ۽“

”ابا! ماڻهائي طرح پنهنجي نرين تي ٻيلل آهيان مٿس
ڪو بوجھ ڪانه بڻهيس، سندس ذميهيتي سماج سمورا
هن نه وٺس مقرر رهندا ماڻهائي ڪيتر ۾ آلوك جي مدد
سهڪرمڻي پئجي رهڻ چاهيان ٿي مان آلوك جي ڪويءَ
واري ستميت کي نيار ڪريان ٿي منهنجو نيا، ڪاٿس ڪڏهن
حاصل ڪرڻ جي تقاضا نه ڪندو“

”مڪتا! نيار ٻيڙوڪ آهي ۽ جسماني سنڀالڻ کان مٿرو
لهندو آهي جڏهن ڪ سادي جسماني نانا قائم ڪرڻ جو سماج
۽ قانون کان مليل مدد لائيندڙ آهي ان لائيندڙ لاءِ ٻي
ٿون شادي ڪرڻ ٿي چاهين؟“

ٻيءَ جي هن دليل مڪتا کي گهري سوچ ۾ وڃي ڇڏيو

هر قدم تي سنهون ٿو ٿور ٿور
مهنت جي حاصلات لاءِ

حيث ماں

رنگ برنگي گل ڏانهن ڇڪندي سگهان

وطن ٻوٽن، چنڊ تارن

بادل بھلن جا

لهايا ٻڏي سگهان

م کي سرحد ۾ لڻ ڪري سگهان

ٺوڪي ٺاڻي

مڏهندو هر ڪو عصور

حساس ٻڌي ٻيو

ٿو ڏانهن هڪ ٺڪ ٺاهاريندي

مون انيڪ برهمانڊ ٻسي ورتا

نڏهندي اوچاين آڏو

مڙئي ٺهڙ ڄامڙا ٻڌي سا

نڏهندي خاموش آهت

مون سڃاڻي ورتي

مڏهندي ٺلاس کي منزل ملي ويئي

او مولڪي مڪمل ٻڌائيندڙ

نڏهندي هر ڪرشي ارنهيا ٿو

ٺوڪي

فقط

ٺوڪي ٺي

لفظن جو حادثوگر آهي گڏوگڏ سندس ڪيترا شعر دل تي دائمي
 اثر ڇڏي هيءَ کي جهولهارو ڇڏين. ڪيترن ڳوٺن آلوك لاءِ
 خاص لکيل ڪويتائون پڙهي کيس لڌر ڪيون آهن هر ڪنهن
 ٻالهاڻيندڙ آلوك سان گڏ مڪتا هي به دل کولي ساراهه ڪئي
 آهي ها گذريل ادائي ڏهاڪي کان سندس ٻالهن ٻيلي پي سندس
 مڙهه ۽ شڪستن ۾ همراھ پڙهي ساڻس هر قدم تي هلي رهي
 آهي ساڻس لکري تي حتي پروگرام جون عمومن ڪويتائون
 آلوك کي لڌر ڪيون ويون اتي آلوك وري پنهنجي ڪويتا
 مڪتا کي لڌر ڪئي آهي-

مڙهي مڙي!

مڙهي هر ڪاميابيءَ جو شرف

آهي توکي، لفظ توکي

وقت هو ڇڏهن

اودالهن هرڪو ڀرندڙ لظرن سان

لهاڻيندو هو

ڪيترين لثرفن آهر اڳاڻن جو

شڪار بطنن جون

مون لاءِ

مڙهي خوشن لاءِ

لڙهي شڪستن لاءِ

هر ڪنهن ڪهون نراڻائون

نر جون

ڪنهن ٻيءَ طرح جي لاهل آهن

ڪولن لڌر اتر ڪري ملامتن جو

جهول ۾ جهلن تو عورتون

عهددار ۽ موجود آهن هرڪو حاضرين کي جي مالها نائي يا
گلدستو ڀيٽ ڪرڻ ۾ قدر محسوس ڪري رهيو آهي تنهن
نيل تي اڻڳڻا گلدستا ۽ هار سارو ۽ جي رنگيني ۽
سولهن کي سوس ڪري رهيا آهن

آڪاشواڻي ۽ دور درش وارا سڄي پروگرام جي
رڪارڊنگ ڪري رهيا آهن. آهيان ڪاميٽي ۽ آلڪ هر
عاليڪاڻ سڳي ٺهرائي، اڻڪي لاهينيت ڪرائي کيس صدق
وچان ڀيٽ ڪيو آهي گڏوگڏ ساهتي اڪادمي ۽ جهتري ئي رقم
هو جهڪ لڌرائي طور کيس ڏنو ويو آهي

حال جي ڀرسان ٺهيل ٽن ڪمرن مان هڪ ۾ چاهن
ٻارئي ۽ هو بندوبست ڪيل آهي ۽ ٻئي ۾ آلڪ جي مهلت
ڏنو گرانس ۽ ”ڪاروان“ جي خاص اشاعت جي پرورش
لڳائي وئي آهي. ”ڪاروان“ ملڪ جي ڪاڻ ڪڍڻ معياري
ادبي رسالن مان هڪ آهي آلڪ ڪوي ۽ سمجھڻ جي
رڻ ۾ سچ ۽ هڪ اهڙي لاهاب شخصيت آهي جنهن تي
ڪتاب ٻوليءَ لاءِ ڪري سگهي.

ادب ۽ ڪلا جي واڌاري لاءِ هن طرح جا همت افزائي
ڪندڙ پروگرام ضروري آهن ۽ چڱاڪار جي رالن جا اوجهاڙا
درد ۽ ڳوڙها، آهون ۽ اڏما، ٽڪڻيون ۽ ٽڪڻ تي بهتڙن
چڱا جي صورت اختيار ڪرڻ لاءِ ان ڪري سماج سنڌو آهيان
ڪري مڻ ڪو اڻڻ لاءِ ٿئي ڪري، هٿائڻ خود کي
لواڻي ٿي.

ماتر ٻالها ٺهندڙ آلڪ جي ساراڻي ڏنل ٽريڪيوني ٿري
رهيا آهن هن گڏيل چار ٽهاڪا ادب جي شيوا ڪئي آهي
سندس شعر سچائي ۽ سولهن جي مسلسل همتو آهي هو

وقت جي وٽيءَ ۾

اڄ لکڻ جي دعو ۾ طبعي گڏهي مشهور اديب ڀٽڪار ۽ ڪري آل-وڪ جي آخيان ڪٿي آهي هي پڪيدار پروگرام ڪيس ساهتي، اڪادمي اوارڊ حاصل ٿيڻ ڪري وڏو وڏو آهي مڪاني ۽ نراته سطح جي اخبارن ۾ سندس ادبي خدمت جو دل کولي بيان ڪيو ويو آهي سندس حيو ۽ وڃڻا جو حارو ورتو ويو آهي هر ڪنهن اخبار جي پهرئين صفحي تي سندس نالو ڇپيل آهي

سهر ۾ اهو پهريون موقعو آهي جڏهن ڪنهن اديب جي آخيان ڪرڻ لاءِ اهڙي وڏي بهمالي نسي ڪو سمارو، ڪيو وڃي استيعاب کي نهايت سانداز نموني ستايو ويو آهي سهڻين ڪرسي ۽ خود آرڪ، سندس ڀر ۾ مڪتا (سندس ذريعتي)، مکيه مهمان جي روپ ۾ تعليمي وزير، صدارت ڪرڻ لاءِ تعليم جو ڊائريڪٽر ۽ پروگرام جو ڪوئوٽر نظر اچي رهيا آهن

سڄو حال ماڻهن سان سٺيل آهي کائي ناسي کان لڳ ڀڳ سڀني اخبارن جا عيوضي اچي گڏ ٿيا آهن مڪاني ڪاليجن جا ليڪچرن، ڊاڪٽر، وڪيل، مختلف ٻولي جا اديب نه آهن ئي گڏوگڏ نرالن جي سرڪاري ۽ غير سرڪاري ادارن جا

ٺارا سندن سڪول لاءِ نه وسواس ڏياريو. اتي سرگرم
 رهڻ يا ڳڻينگ ڪرڻ وغيره لاءِ هن کانسِ معافي وٺندي صاف
 انڪار ڪيو. هيترن ڏينهن ۾ هوءَ هڪ دفعو به گهر کان ٻاهر نه
 لڪتي آهي. امداد مان کيس جهڪا جان حاصل ٿيندي آهي
 اتي ئي سندس ڪمڊي آهي. ڏوٽي نه ڏيئي هڙتال ۾
 بهرو وٺڻ به مارلي سهروٽ ڪرڻ ئي آهي. هن هڪڙيءَ جي
 سرگرم نه رهڻ ڪري هڙتال ئي ڪهڙو اثر ڀرندو؟ پر سندس
 وهنداري ۾ ڪي جد باني ۾ پنهجا دليل ڏئي ٿو ته هتي
 رڳو عورتون گرفتاري ڏين ٿيون نه هڪ سڃاڻ لوڪري ڪندڙ
 ڏاڻاڻ جي نساڻي سندس لپٽ ۾ آهي ته پاڻ به وڃي
 گرفتاري ڏيئي پيرون ۽ ساڻس جي همٿ افزائي ڪري
 وري سندس وهنداري ۾ ڪي گذريل هڙتال جو عثو ٻڌو
 ياد اچي ٿو. لک ڪا اڻڊارحيو وڃي خاص ڪري هڙتال توڙي ٺڳ
 بعد اڳواڻن جي لاءِ روايتي هوءَ چاهيندي به وساري نه
 ٿي سگهي. ان ڪري مددگار اڏي سان ۾ ئي ۾ اهو فيصلو
 ڏهرائي ٿي ته هن ڀيري هوءَ ڪنهن به طرح سان سرگرم بهرو
 نه وٺندي ۽ اوه لڇپٽ ٿي روز مرهه جي مشغولين ۾ لڳي
 وڃي ٿي.

هي ڏهن ۾ ايس اڙهي وٺي هئي، پر ان اڙهي وٺي به سڳهه هي
 عهد ڏارن ٿاراڻن کيس ڪو عملي سهڪار نه مليو هو. ٿارا ڪي
 مٿس ٿيو نه هوءَ جذبات وهيٺي ٻڌي هن اڳواڻن جي للڪار
 تي اڳيان وڌي ٿي سي سڀ اول لهر ها هوءَ غرض ۽ مڪار
 آهن مصيبتن کي منهن ڏيڻ وقت هرڪو اڪيلو آهي ڪيترن
 زمينن وٽ نه سڳهه ها هوءَ ٻي ڳالهه نه هئا هڪ ناسي
 ڪيترن هنن ڏورانهن ڳولن ۾ بدلون ٿي وڃي ڪيترن ها
 ڪورن ۾ روح ڪيل مٿس ٿي. ڏهن ڏهن ڏهن ڏهن هليدا رهيا،
 ٻئي ناسي ٿاڻن اڳواڻ واهي واهي ٿيڻدا رهيا، ان هڙٿال
 بعد هوءَ ڪنهن به سڳهه ڇو ڪوبه عهد وٺي ڪن صاف
 اللڪار ڪندي هئي

هائي ڏلي طرح نه هوءَ سومڙ ۾ ٿيل هن هڙٿال ۾
 ماسترن جي سرڪ ٿيڻ هي نائدي ۾ ڪو نه هئي هو ڏهن
 ٿاڻن ٿورو هي ڪلاس هو ڪورس ٿورو ڪراڻو ٿوي ٿو،
 ٻيڻي حالت ۾ ٿورو ها امتحان ڪسڪاڻ ٿا ساڳو هڙٿالون
 ڪندا. ڪيترن ورهين بعد گذريل ان ٿن سالن کان مس مس
 نه امتحان ٿاڻن ٿي ٿيڻ شروع ٿا آهن. اڳواڻ ٿ هونئن به
 ڪلاس وٺن ڪو نه مسئلو رواني ماسترن ٿا آهن.

ٻه ٽي ڏينهن نه سندن سڪول هليدا رهيو پر وڏي ڪي
 ڪيترو ڇڪو هڪ حد کان وڌيڪ ڇڪي ٿي آخر اهو ٿيندو
 ٿيڻ ڏينهن سڪسڪ سڳهه ها عهد ڏار ٻيڻي وٺا گذريل
 هڙٿال ۾ سرگرم رهڻ واري چاڻ همدماستر ڪي به هئي عهد ڏار
 به ڇو ٿارا ڪي گهرايو سو ستاف سيڪريٽري ۽ شفت انچارج
 عوص کيس اڳيان ڪو ويو هو ڪس وسواس هو نه نه رڳو
 هيءَ ستاف پر ٻيا ڪيترا سڪول به ٿارا هي لڪر ڪانسواءِ
 هڙٿال ۾ نه ٿيندا

ان پيري وڙي ايندڙن جو ڏٺا، هڙڙال هي وڃ م آو هو
 سندس دلي خواهش هئي ته ميل ۽ اسپتال ۾ گرفتار ملازم
 کي وڙي ٻڌي اچي پر هاڻي ماڻس اصل گهر کان ٻاهر نٿي
 اڪرڻ نه ڏٺيس چوپيس -

”ٿارا خبر انهي ٽولاء وارنت اڪتل آهي ٽولس ٽولاء
 هيٺ ڊڪالدارن کان پڇي ويئي آهي ٻاهر اڪولديئي گرفتار
 ڪري ويندء“

سرڪار جلد ڏار تي ڏٺو هي اصل ڪمدي رهي، ڏمڪيون
 ڏيندي رهي ڪيترن نام نهاد گرفتار ملازم معافي نامو لکي
 اچي ڏيوني، هاڻ ڪٿي ها چاڻ ڪيس پوء هڙڙال ٿڌو بعد ملي
 هئي ۽ اهڙن ڪائرن لاء سندس من ۾ شرم هاڻي هئي

هوءَ گياچند هي ڪساس جوڳي حالت کي چاهيندي نه
 وساري نه سگهي آهي رڳو هي حالت هي، باوجود ويچارڻ هي
 ڪنهن ڳوٺ ۾ بدلي ڪئي ويئي هئي سڳو هي ستائڻ
 ڪس ڪا به مدد نه ڪئي بدلي روڪائڻ، ڪورنن ها ڏکا
 ڪائڻ، ضربل دماغ، جو علاج ڪرائڻ، مالي مشڪلاتن کي منهن
 ڏيڻ وقت هو ٻه اڪيلو هو

سندس ڪمزور ڪلهن تي اڌ رنگ ۾ مستلا ٿي، ٻڌي ماءُ،
 پتي ۽ ان ٻارن جو بوجھ هو چاهيندو هو سندس نت عروج
 تي رس اڪري پٺي کي سانس ڪڍائڻ هڪ ڀر ڏاڪٽر
 پٺي کي انهنس ڀاڱن هي خواهش هئس

پر سندس دماغ ايل ٽولوني پيو هونئن ٻارنت ٿيائين
 سندس وغيره مان پگهار کان وڌيڪ رومال ڪڍي وٺندو هو
 پر هاڻي سندس نوڪري ڪرڻ هي توفيق نٿي نه رهي ۽
 مقرر عمر کان اڳ بهي رٽائرمينٽ وٺڻي هئس سندس مقرر

ٻياں کان ٻاهر آهي شام جو ننڊين ٻڌي پئڻين رستي کان ئي
 ئي ايس آءِ (ESI) آفيس وارو رستو ڦرلڏي دؤلٽ باغ
 پهتئون اتي جبل ايڪڙ ٻيڪڙ ٽالڪي وارو نه کس وهاريو هي
 همس نه ڪري، چئي -

”سرڪاري ملازمن کي وهاريئدس نه مرڻو ٽالڪو ئي ضبط
 ئي ويندو“ نه هي ٽيئي ساڙهيءَ جو ٻيو مڻي ئي رکي ڳولائين
 مثل منهن ڏيکي ٽالڪي ۾ چڙهون رستي ۾ صدر ڪوٺواليءَ
 تي ڏٺائين سون ساڳيڪلون نمون هيون هي ملازم هراس
 وڃان چڙي ناڻ ٻڙائي وٺي پکا هئا

مدار گيت ئي ئي کيس سندس ٻيءَ نظر آيو منهن کيس
 سهي سلامت ڏٺو نه اکين ۾ خوشيءَ هي اٺوڪي ڇمڪا اچي
 ويس چيائيندس -

”هه نه هل نهي ويو نه ٿارا مرڻينگه حالت ۾ آهي
 مان ناڻ اسپتال نئي ويس حاج ڪرڻ جيتوڻيڪ چون ٿا
 سرڪاري ملازمن کي ۱ ڪدم گرفتار ٿا ڪن نه ٿي هه حالت
 ۾ ڪم خود کي روڪي سگهندو؟ خاص ڪري گهر ماڻهن کي
 ڏس ۱ اتي ئي نهي رهي اتي ئي مريسا وڙهي نه اٿي
 آزادي ڇو ڏئس“

ٻئي ڏينهن ٿارا اسپتال ۾ زخمي ساڻين کي ڏسڻ ويئي
 هئي ويڙهه کي مغز تي بي ۳۲ ٽانڪا آيا هئا جهڙوڪون
 وهڻ ڪري هوءَ ٻولي هڻي وئي هئي ڳوڙهه جي سامهون ٻانهن
 هي هڏي ٻيئي ٻيئي هئي انهن ڪيترا سندس ڏنل والٽل
 ۾ ۱ ساڻي زخمي هئا ۱ نظربند ٿي ٿارا کي عجب لڳڻ لڳو
 نه هوءَ خود ڪيئن ٻڌي ويئي جو زخمي ملازمن ۾ ڪيترا نه
 حارس ۾ نينيان نينيان هلي هڻ خالادورئي ڪندا هئا

پناه گهر جي تلاش ڪرڻي پئي هون ۽ جتي پئي هئي اتي
 ئي سامهون ڪو مندر هو ۽ پنهنجي ڪن ساهڙين ۽ سائين سميت
 هو مندر ۾ هليا ويا ۽ مندر جي ڀر ۾ ڇوڪري کيس آڏو ڏيئي رهيو
 هئو ۽ هاڻي ڪرڻ پيا ڀر ۾ حوش هو سڀ اسپتال وڃي سائين
 کي ڏسڻ لاءِ منتظر هئا ۽ منهنجي آئي وڃي رهيا واه ۾
 سمجهي ۱۵ - ۲۰ منٽن ۾ وري ٻاهر نڪتا ۽ ٻيهر وارو هيڏو
 وڏو رستو شمشان لڳو ۽ هو ٻين لائونڊ سڀڪر وارو گاڏو
 لاوارف پيو هو ۽ اهو گاڏو ۽ ٽرڪ ۾ رکندي پوليس وارا چڻ
 ملازم کي چيلنج ڪري رهيا هئا ۽ هاڻي سا ڪوڻ ئي
 سگهندي ٿا ۽ سوچيو سندس اڃا اسپتال ۾ وڃڻ واجب ناهي
 گهر ۾ پئي کي چيئا هوندي ۽ افواهه جي رفتار سڀ کان تڪي
 هوندي آهي ۽ ٻاهر هن اهائي افواهه ٻڌي ۽ ٿارا کي سمجھ
 ڏک لڳا آهن ۽ ڪو ڪن سائين کيس سڃاڻندي ئي وڌائون
 ۽ پندي چيائون ۽ ”هتي ۽ اهوئي هليو وڃو آهي ۽ عورتن
 جي جلوس جي اڳواڻي ڪندڙ پئي ساهڙيون ۽ ٻيون ئي وڃيون
 ۽ سندس حالت گهڻو آهي“

ٿارا جي من ۾ هڪ دفعو وري ٻيڻ واسو ڪيو هئو
 هو آگراگيت واري هڏو ۾ جي مندر جي سامهون هئي ۽ ڇوڌاري
 کيس پوليس جا سپاهي نظر اچي رهيا هئا ۽ اڳيان هلندڙ
 ملازم کي ٻڪڻ اچي هٿڪڙيون وڌائون هي ۽ پنهنجي ٻن
 ساهڙين سميت هڪ دفعو وري کيس وڃي ۽ مندر سامهون
 رهندڙ پنهنجي ساهڙي جي گهر وڃي لکيون اتي هن دست
 تي ڪٽڪ ۽ ٻڪڙي سولڻ شروع ڪئي چڻ ان گهر ۾ رهندڙ
 هن پوليس وارا گهر اندر تلاشي لاءِ آيا ۽ ٻن ٿارا کي هليا
 ويا ۽ اهي ئي ڪلاڪ هن ڪهڙي ذهني ڪشمڪش ۾ گذاريا

لائی بسا قری روڈ تائیں کھیندا تو کس پر وارنٹ لگا چو
 کوس گھر م کسٹن لاء ویندڙ چا اور هس سالده هڪ
 ڪلاڪ اها روئداد هئي پر گهرن م اڪل ملازم ان ڪلاڪ بعد به
 ٻڃي ٻڃي باهر اڪتا موٽي ڪلاڪ خرابجي گلي، چورن جون
 گلي مان ٿيندا نما ازار بهتا تارا نه خاص ڪري نانچاڻي
 لڪندي هئي سو لوڪل پوليس کيس چڱيءَ طرح سڻا
 سڃاڻندي برابر ۲۰-۲۵ ڏينهن هس حلوس هي اڏوالي ڪئي
 هئي کيس ڏسندي ئي گرفتار ڪندا اها هڪ هئس پر
 هوءَ چاهي ا نئي جو روزانو ڪيل م گرفتار سائن کي حال
 احوال ٻڌائڻ ويندي هئي انهن لاءِ فروت آچار وغيره ڪئي
 ويندي هئي سندس هڪ ساھڙي جا ڪلڪتر آفس م ڪم
 ڪندي هئي انلاءِ نه روزانو نش م ماني ۽ ڪٿي ويندي هئي
 خود گرفتار ئي ان آئند کان بدروم نه لٿي چاهيانس

نما ازار بهچڻ تي هس ڏور عارضي ڪنوار مقرر ٿي ويا
 هئا هن لائون سپرڪر سٺا ڪم هوءَ سمورن سائين کي لڳا ٻنهي
 چوڻ لڳا ته -

”سرڪار اسان سان ڏاڍا بي ڪئي آهي اسانجو حلوس
 سانتيءَ سان اهمال ڪرڻو ٿي ٿيندو ڪم ڪري رهيو هو
 اوچتو بيگناهه ئي ڏندا وسايا ويا آه اسان سيني کي حلوس
 هي سرڪر م ئي حراهر لال اهرن اسپتال هلڻ گهرجي ۽ اتي
 رهي سائن کي دلداري ڏجي“

ٻڙل ٻڙل ساڻي وري اهي ان عام ساهه م شامل ٿيا جو
 اوچتو ڳوڙها اڳيس ڇڏي وئي ۽ ڪنهن لاءِ اتي بهي سگهڻ
 ناممڪن ٿي سو

تارا کي هڪ دفعو وري آسائون اکيون کٽي ڪنهن

سڄو ڇوڪري هئي خوش سان ٺٽار ملازم درگاه جي ميلي ۾ آ،
 ولدڪ ويهڻ ڪري اٿي ئي ڄاوس ڪي ٽوڙڻ لاءِ پوليس
 سرگرم ٿي وئي ڇڏاري ”ڪڙو“ ”مارو“ ”ٻنڀڻي نه ٻائي“
 جا آواز شروع ٿي ويا لاڏو اسهه ڪر مان ايندڙ ڪڍيندو هر
 آواز بند ٿي ويو سايڊ ڪيس گرفتار ڪيو ويو هوندو اهي
 گهٽيون هونئن به سوڙهيون سراسري ٿي چار ماڻهون مشڪل
 لنگهي سگهن اڳڙائي ڪندڙ نظر کان اوجھل ٿي ويا نه ملازم
 جو مدول ٿي ويو روايتي طرح به ملازم ڪي عادي ڏوھاري نه
 ڪڙن آهن هر اهڙين حالتن جو مقابلو ڪري سگهن.

بس منهنجي هتي آيو تنهن اتي لڪڻ جي ڪوشش ڪئي
 ڪيترن ئي نه پوليس ٺاهي پيرھميءَ سان ڏٺلن هر وسڪارو
 ڪيو کين اها به ساهه نه رهي جو زال جو لٽاڻو رکي
 ڪڍندي مٿس مان ريت ريتا ڪري وهڻ لڳو، ڪن جي ٽنگن
 ٻانھن ۾ ٽراڪٽر ٿي ٻيا ڪنھن ۾ ا ويڪ ڪا ڪم وٺڻ جي
 ٽوڙتي نه رهي هرڪو رڌن واري چال هڻڻ لڳو تارا به گڏ
 هلندڙ ساڻس مان ساڙي جي گهر ۾ گهڙي پئي اچ سوڏو
 ان گهر وٽان لنگهندي سندس آڏو هڙٽال وارو اهو ڏٺنهن ساڻس
 ٿي اچي پھندو اهي اڪل پتھڪ ملازم ان گهر ۾ تھه
 ورتي، مضبوط لوهي جو دروازو اندران بند ڪيو ويو گهٽين ۾
 ٽوڙ ٽوڙي ساموڻي چاٽندي ويئي ڇڻ ڪو راکاس گهمي
 ويو هڻي ماڻهن هراس وڃان ٿي در دريون نه بند ڪري ڇڏيا
 سر آڙ ڏيڻ ڪا ٻاهر جو نظارو ڏسڻ لڳا پوليس نه لنگهائو
 ٻڌن به اٿهڻس ٿي نه ڏٺلن جي پراسه ڪري رهي هئي اهو
 سوچڻ بنا نه اهي سرڪاري ڪمزوري ڪيئن اهو ٿي؟

تارا پاڻ پنهني ساڻس کان ٻڌو نه لنگهائڻ جون واهون

ٻيل ڌارا ۱۴۴ھ ۾ ڇڪڙي ڪري گرفتار ٿيڻ جو سلسلو هلندو
هو، جيڪي سالي ان ڏس ۾ اڳيان وڌندا هئا تن کي مالائون
ٻائي آڻيندو هو ان وقت وري ٿارا هئا هئا -

”ٿر چلو - هر آلي هئس“

”جبل کي لائي نونديگي - هماري سالي چوڻيگي“
ان سلسلي ۾ ٿارا ٻڌ ٻي ٻي ٿي پرا گرفتاري ٿي هئي، پر
ان جا لاء ايدريسون فوت ڪري ڪس ٻي ٽي ڪلوميٽر پري
وڃي ڇڏي ڏيندا هئا. پوءِ ٿر ڪيس اڳواڻن ذريعي ٽي ڇهه
ٻارو ٻارو سرگرم عورتن جي ٻاهر ۾ ضرورت آهي الڪري کي
ٻاهر ڪم ڪندا رهيا ڪي اندر گرائونڊ ٿي ويا ٿارا جي
ٿڌن ڊگهي بدنامي ٿي هئي -

”ماڻي! دي“ ٿڌ جو هن ريت هٿو ٻهر ۾ ٻائي رٿڻ ٿي

ٿو -

”ٿر مائٽي ٿي ڪون ڇڏيندس اهو ٻي ٿر“
”ٿر ٿر آراڻي“ جي آڏول ۾ ٻهرو ورتو هو هائي
آزاد ملڪ ۾ ضرورت ڪهڙي آهي هن طرح ٿرگري ڪرڻ
جي؟ مات ڪري ڪهر ۾ ويهي رهي“

ماڻهن جي مختلف نموني ٿيل ڇوڙن سان گڏ ڪس ان
هڙتال جو سب کان هيٺ ٿيندڙ ٻي ياد اچي رهيو آهي
حوالا جو مهڻو هو خواجا معبدن چشتي جي درگاه
۾ عرس جو مهڻو هلي رهيو هو هڙتالين کي ڇڏي ملي ٿر
ٿا ازار جي گهٽين وارا سڪول بند ٿي آيا آهن

ڇاوس پوڏي سالي ۾ مثل ٿي رفتار سان گهٽي ۾
ڪاهي ٻهرو انهي ڏسي ماستر ٿر لکي ويا ٿر الي ٿي
ٿوليس ٿر ڪوڙي ميلي جو انتظام ڪندي آهي سرڪار

”مٺا ماستر به ٿا هڙٽال ڪن ٿاڻن جو فيصلو نه ڄاڻ
 ڪڏهن ٿيندو ٻارن اصل رست تي بي ڇڏيو آهي سڄو ڏينهن
 ٿا گهر ۾ رهڻ، نه گهر جو ڪم ٿئي نه آرام - ڪول ۾ ڇار
 ندي ڪلاڪ نه ٿريا پيا هوندا هئا “

هڪائي ٻچن ٿوهان لاء پندهندو اولاد کي ڏينهن
 سنڀالڻ نه ڇڏي جو حڪم ٿيو پوي سو به اندازن ۱ يا ٽي ٻار
 باقي ماستر ڪو ڏيوتا آهي جو هڪ ئي وقت ۵۰ - ۶ ٻار
 سنڀالي ڪن ٿوهان، اخلاق ٺاهڻ وري ڪا گهٽ وڌائي ٿي نه
 به سڀني جي شڪايتن ۽ ملامتن جو شڪار ماستر ٿي سمجهن
 ٻار به ماسترن کي آڱوٺي ٿي ٿا ليڪن

خبر هڪي ساڳي ماستر سائين سان غداري ڪري ڪول
 کولي ويٺا، تنهنجي رڪننگ جو ڪم دور شور سان جاري هو
 انهن ڪولن وٽان لنگهڻ وقت ٿارائي نه دور شور سان نڪارا
 هڻندي هئي ؟ -

”غدارون ڪا - ٺاڻ هو “

”ٻي ڪول - مرداباد “

”غدارو - ٻاهر آيو ... هاء هاء “

”انقلاب - مرداباد “

”هر دور ظلم کي ٽڪر ۾ - هڙٽال همارا ٺارا هئا “

”آوارو - هر ايڪو هئس “

”هماري مالڪس - پوري ڪرو “

حلويس ۾ شامل ڪي ارسون نه ڏيوي ڏينڻ وارن جو ڪارو
 مڇن ڪري ٻاهر وٺي ايندڙن هٿن، تنهنجي آهي سڀ هڙٽال
 جا اٽسڏي طرح ڏسڻ پڙهي ٿا

رڪننگ جو ڪم دور ڪرڻ بعد ڪليڪٽريءَ جي ٻاهران لاڳو

”هنس چوڻ ٻڌڻ وارو وڌندڙن ۾ مبالغائي اها به چوڻ
جڙندي ...“

”ڏڪاندار ڪٿي سڀن جا اڳهه وڌائيندا ٻولن جي مار نه
وري نه وڃاري غريب ۽ مڙور طعني تي ...“
”اهي حراڻي ڪم ڪهڙو ٿا ڪن جو هليا آهن هڙتالون
ڪرڻ؟ آفيس ۾ سراسري ڪلاڪ نه نه ڪون ٿا وهن ٽائيل
ڪي هڪ ٽيل ٽان ٻئي ٽيل ٽائين رڙهڻ ۾ مهينا لڳيو وڃي سو
نه وزن رک ٿڌس وڃي ڇو نه ٿئي باقي هليا آهن حق“
ڪي رٽائر ٿيل اڙڪ وري چولدا -

”ٻار اڙڪيون نه اسان ڪيون، گهر ۾ به ٽائيلن جا ٿا ڪڍي
اچي ڪم ڪندا هئاسين ۽ هي رڳو نت سڄو ٿيندڙ سگريٽ
ڇڪيندا، چانهيون پيئندا ٿا جو اوور ٽائيم ۾ ڪم مشڪل
وڃي نورو ٿيندو“

ماسٽرن مان نه هونئن به سماج ڪي وڏيون اهميدون
هولندا آهن فرض جي چڱي ۽ نه سٺي ٿي سندس لهڻي
آهي هو سرڪاري لهر، مائٽ، ٻارن جي وڌندڙ بد انتظامي
وعيره ۾ سڀني طرح ٻڌا ٻيا آهن ڪلارڪن کي ڳول مرڪلون
ملن ٿيون، ماسٽرن جون اڳيون ٻوليون موڪلون ڇت ٿي وينديون
پورن جا امتحان ٿيڻ تائين ڪورس نورو ڪرائڻ، سٺي رزولٽ
ٿيڻ وعيره فرض ناليندي به سماج ۽ سرڪار جي ڪروڙ جو
مرڪز ماسٽر بي رهن. اڪيڊمن ۾ به ٽس نه جيڪي هڙتال ڪي
حائر سمجهندا آهن به چولدا - ”سڪول بند نه ٿيڻ ڪن ٻار
ٻڙي ويندا ...“

گهڻن مان لنگه نه رالون ٺهيندي ايندڙن کي پٺ سان
گڏ ماسٽرن کي ناراض ٿيندڙن -

هن ڀيري نه

ٿارا جي سامهون اڇوڪي اخبار ڀيڻي آهي ٻه رهن
بيج ٿي سرخس ۾ جهيل سماچار سندس خاص ڏهاڻ چڪاڻو نه
اج سرانگ جي سرڪاري ملازم جي گرفتاريءَ جي سلسلي ۾
اه عورتون پنهنجي گرفتاري ڏينديون

سرڪاري ملازم جي هڙتال ڪي اج ۲۵ ڏينهن پورا
ٿي ويا ڪله نيتائن جي مڪه منڌريءَ سان ڳالهه ٻولهه ٿيڻي
هئي انگري ٿي آهيد هئس نه هائي ٺاهه ٿي ويندو متان
سڪول کلي وڃن هيترا ڏينهن نه هن جيئن ٿيئن ساڻ ٿي
ڪنٽرول رڪي ڪاٺا نه اج جي سماچارن کيس منجهائي ڇڏيو
آهي فيصلو يا ٺاهه ڪرڻ عرصو سرڪار سنگهڙس سميتي جي
اڳواڻن کي گرفتار ڪري ڇڏيو آهي جنهن ڪري ملازم جي
ڊپل ڪروڊ ۽ صر ها سهورا پنڌ ٿئي نه آهي اج ڪاڻ
ٿي سرخس ۽ اٽساهه سان هڙتال ۽ آندول جو رج ٿي ويندو
اهڙي ماحول ۾ مات ڪري وهڻ کيس احساس حرر ڪرائي
لو سندس آڏو اج ڪاڻ ۱۳ ورهه اٿ ڪيل هڙتال جو منظر
ساڻيان ٿي ٻهي ٿو جنهنر هو ٺاهي سرڪر رهي هئي سندس
واٽار هو نه جهڪڻ هڪڙاڻن ٻن ٻن جي برابر حق حاصل
ڪرڻ چاهين ٿيون ، انگريءَ کي ٿيون نه ٺيڪه فرض ٻالڻ
مهل نه کيس اڳرائي ڪرڻ گهرجي

۽ اٿس وڻندي وڻندي سج ۾ سندس دھس ڌرڻي ۾
 ھو ۽ وٺي وٺي اچي اوچنگارن ۾ ٻولدي ھئي يا چپ چاپ
 ھڪ ئي ھنڌ وٺي لھاريدي ھئي يا بيءَ کي چولدي موٽي
 اھڙي لاجي گھر ۾ ڇر اڙائي؟

دکي ھو ماريل نٿس کيس اٿي مسئل ڊاڪٽر وٽ وٺي ويو
 جنھن صلاح ڏنس تہ بچي جا شاڪ ڏياروس

۽ ھاڻي معلوم ٿيو تہ ھي ۽ اھاڻي ڇڻا آھي تہ مولڪي
 ھٿاڻين وڌيڪ شدي سان پنھنجي گنھگار ھٿ ھو احساس
 ٿيڻ لڳو آھي مولڪي ڇڻا ھي ساهرن ۽ سندس نامردن تي
 لوڪيشن ٿي سمجھ ڪرود اچي ٿو مس ٿي مس ۾ سنڪلپ
 ڪريان ٿي تہ ڇڻا ھي ساهرن کي سمجھ ضرور ڏيڻ کي ھن
 ڇڻا کي ھن حالت ٿاڻن پھچائي تہ رڳو، سماڪ ۽ السائيم
 ھي خيال کان ڪرڻ وھيوار ڪيو آھي پر قانوني طرح تہ
 گنھگار آھن کيس عدالت ٿاڻن چڪي پنھنجي پاپ ھو احساس
 ڪرائڻ ضروري آھي

اڄ وقت بدلي ويو آھي حق حاصل ڪرڻ لاءِ پاڻاڻ
 وارو وقت ڪولھي پر سنگھرش ڪرڻا نوندا ۽ ھن ڏس ۾ اھوئي
 مڻھو ٿيڪ فرض آھي

اھو سوچي ماڻھو ڪم ٿرڻ و رکي گھر کان ٻاھر اڪرائي

لشرف رڻي رهي آهي ائين حساس هجڻ ڪري لشرف ۽ هٿ غير
النسالي ڪم لاءِ رهي آهي انڪري رچنا جو مسئلو مولڪي جو
پرڀاڻ ڪندو هو. هڪ ڊيموار ۽ سڌاڻ ۽ اڙيسريءَ جي نالي
رحنا جي گهومت ۽ ساهرن کي سمجهائڻ يا سندس بچڪن کي
معس ٿيندڙ عثوثن ڪاڻ واقف ڪرڻ مان ٻڌندو مرض
سمجهندي هئس ٻڌندي اُن پرڀاڻيءَ کان مون کي ساهيڙين
کي ۽ واقف ڪندو ڪس دهن لاشن ڪرايو ۽ ڪڏهن اسان
ڪو قدم نه کڻنداسن ته جلد ئي پاڻ ستورو جي ٽنڪي ڦاٽڻ يا
ڪڏهن پڻي نه واري رحنا جي زندگيءَ جو خاتمو ڪيو ويندو
ان حالت ۾ هر اهو شخص گڏهڪار لکيو جو هن لاءِ حقيقي
کان واقف آهي

پر مولڪي ڪو اهڙو قدم کڻڻ جي ضرورت ئي ڪونه ٿي
جو امان مان ئي جان ملي ته رچنا کي لوڪيشن جي ڇڏي
آيو آهي. ليشن لڳ ڀڳ ان مهين کان رحنا جي باري ۾ گهر ۾
ڪا ڳالهه ڪونه لکتي. مون نه سوچيو لوڪيشن کي مائٽن جي
وحشي ڪارنامن جو احساس ٿيڻ لڳو آهي انڪري آهڻن طلسم
کان نصاف ڏيکارڻ لاءِ هو رچنا کي ٽنڪي ڇڏي آيو هوندو، پر
سندس منصوبو ڪو نه هو.

هفتي بعد هن رحنا جي باري ۾ ٽنڪي ۾ رچنا ڪم
عئل ۽ مولڪي آهي اسانجي گهر جي لائن ڪونهي.

هڪ ئي نالي رچنا جي نازڪ دل ٽٽي اهو خط گهري چومت
رسائي ويو. هوءَ هاڻي ٻڌندي منهن وٺي نٿي ڀڄڻ ڪندي
هئي ۽ هر هڪ کان پڇندي هئي ته هاڻي ڪا ڪا سچو سچو مولڪي
آهيان؟ مولڪي عئل ڪونهي؟ ماڻ اد حري آهيان؟ ماڻ لوڪيشن
جي لائق ڪونه آهيان؟ هاڻي هو مولڪي وٺڻ ڪو ايندو؟

نتی حوط ھن مھان ۽ نوابتر سندھتھ سو مذاق اذائق آھی
 سماج جسی کوکلیں روايتن کان جتي دیۓ جو جنم پاڻ سان
 انگېطون چنباون کٽيو اچي تہ ”چا هو مولکی ولڻ ابدو“

گھر ٻھڻ بعد نہ مھنھي دھن ئي رچنا جا خيال ئي طاري
 رھيا چاھم پئي ڪي ڪلاڪ اڪيلي ويھي سماج جي ھن
 عليط سرشتي ئي سوج ويھار ڪريان تہ عمر الم اماں ناڙي جو
 ڪو نہ ڪو رڻگت کڻي وھندي ۽ سج سج چمان، ”ليو هو“
 رچنا آھي نہ ؟ اڙي ! لوڪيش جي زال ! اھو ڏاڪو لھي
 نيو آھي ويھارو بٽس بھلي۽ جا شاڪ ڏيارڻ لاء ھت ولي آھو
 اٿس

اسپتال ۾ رچنا برابر گھرجي اندر بس ٻڌائي ھئي تہ مان
 کس ڏس ۾ ايتري مشغول ھس جو اھو سو چير ئي ڪولہ ؟
 ھيء ئي رچنا اسانھي ناڙي ۾ شادي ڪري آئي ھئي ۽ اماں
 لڪر سندس ناري ۾ ڪٽھو ! ڪٽھو ٻئي ٻڌائيندي ھئي
 مثل۔

”لوڪيش جي ڪدوار امام سني آھي ٻڙھل لکيل ھوندي
 نہ امرتا واري، ھنر واري گھرو چوڪري“

”رچنا کسي ئي پندر آھن بٽس ٽوڪري وارو رواجي ماڻھو
 آھي سال اڌ ۾ رٽائر ٿيو آھي ھڪ ڏيء اماں ڪدواري اٿس“
 ”رچنا کي ساھرا ڏيئي ليتيء لاء ڏاڍو ٽنگ ٿا ڪن سندس
 اکن ھٻان مار جا ٽورا داغ نظر اچي رھيا آھن ڪڏھن ڏيھن
 ڏسي اچينس نہ، نري ڪولھي ٻٺياں چوٿن سڪتر ۾ پي نہ
 رھي ئي“

۽ بحيتو ٿيڪ ناڙي جون ٻيون سڃيئون سڃيئون ڦاھيون مولڪي
 نہ آڻينديون ھيون سر ڍال ڍال ٽپي ٽپي ڏس کان مولڪي

”ڏس مڻهجو ڪيترو خيال اٿس؟ مڻهجي لاءِ مؤسسون
 موڪليو اٿس“ مان ناٺ ڇڏائي وارڊ جي ٻن ٻليڪن ڏي
 وڌيس جي سڀ واڙن وانگر هيءُ رولڊاد ڏسي رهيو هئو
 مڻهجي هڪ مون ڏانهن اهڙي شڪايتي نظرن سان اٿاريو جو
 سندس سمورن ڏک جو ڪارڻ محض مان آهيان

هڪ نه هر ڪنهن مريض جون دل ڏاريندڙ تلخ حقيقتون
 هونديون - محدود وجود سندس - مڻي م سائيل هوندو - سندس
 حياتيءَ سان اهي تلخون به ختم ٿي وينديون ڪنهن ڪهاڻيءَ
 م به شايد ئي حڪم حاصل ڪري سگهجن سندس آخرت ڏاڍل
 کالي جي هنن ديوارن م ٿي ٿيندي مان سوچيان ٿي هن
 مسئلي کي ڪنهن انڊسٽرل يا سماج سروي سنسٽا ارحم
 جو نه ڏي آهي

عموم ڏهتي لٽيءَ جي ڪري انگهاف ڪرڻ، ساهرن دري
 ساڙڻ ۽ ٻيا ظلم ڪرڻ جون خبرون نه پڙهڻ، ٻڌڻ ۽ ڏسڻ لاءِ
 ملندڙون آهن پر ڪنهن تربيتڪتا (پريريڪتا) جو هن لموي
 ڏاڪو لهي سگهي ٿو ۽ ساڻس گڏ سندس مائٽا پٽا کي به ڏي
 ڇڏڻ جي سزا پوڄڻي پوي ٿي، ان ئي گهٽ لکيو ويو آهي

۽ هاڻي نه رڃيا جي ساهرن کي اهو به بهانو ملي ويو آهي
 هوءَ ڏاڍل آهي، جنهن کيس سولائيءَ سان طلاق ڏيئي نت کي
 وري سادي ڪرائڻ جا سائها ڪري هڪ ٻي چوڪريءَ کي
 ساڳيءَ حالت ٿاس ٻهڻاڻڻ جو گناه ڪري سگهن مان چاهيندي
 ۽ رڃيا جي معصوم چاهريءَ سوالي اکين کي دهن مان ڪڍي
 نئي سگهان سندس لڳاهون اميد ۽ آس رکي پڇي رهيو
 آهي نه رڳو مولڪا سر آهيون پر دل ساهرن کان هي پوڙهيءَ
 چاڻيءَ کي هن ريت ستائين ٿا، ان ئي صبر ڏيئيءَ کان جنهنڪي

سند چهند؟ سندس ڇهون سالن کيس ڪيئن چڙي
سگهندو؟ هن ۾ اهڙي ڪشش آهي جو سائنس هڪ دفعو
ملڻ بعد ڪنهنڪي به الڳ رهڻ تي دل ڪونه ٿيندي وري
لوڪيشن جي نه هوءَ ذميهٽي آهي، ارڙا لکي ڪهڙو اهاڳو
عولندو جو اهڙي ڇهون سگهيءَ کان الڳ رهڻ جي ڪلبد
ڪري سگهندو

مولڪي سوچ ۾ ڏسي ورتا ته انهن گهرو ريتي ڇوڻ لڳي -
 ”اوهان ته سماج سمجهو آهيو نه؟ بس اوهان ئي منهنجو
 پلو ڪري سگهو ٿا. بابا! مان ڇوڻي هئس نه. سماج شيوي
 سسٽم کي ڇڏي آهي ڪس سمجهائيندو؟ توهو هو مولڪي
 وٺڻ ايندو ڏيندي تون ڪس چيائيندين؟“

چولدي چولدي هوۋ مون ئالەن و ئۇل لى
 نىس كىس چىپ كىرالىدى ورې ھىك كىس چىكى پىلنگ
 نى وھار ھى كوشش كىر لىو پىر م پىل نىس كىس پى
 ھىك نى پىكرو، پىر هوۋ لى ھار ھو مولكى ھىدرو ھىدرو
 مەھىچى آدو ئۇل لاءى آمادە ھىي الدىر م كىن ھىد نائىس
 مولكى لى پىو لى كىھ كىرى لى وھىي، لى لى لى لى لى لى
 لى

”هو ضرور ايندو لس؟ هن کي اڇڻو نوبندو هو مولڪي
ولڻ ايندو“

میں کیسے ناپوہ ماں اداری سندس ہوں م باط ساس د
اندل ہوسمیںوں رکھوں ہی ڈشی وری چوٹ لگی۔

اڪول ۾ لڙايو هي سڳو حاصل ڪئي هوندي هوءَ مون سان
ڳالهائڻ لاءِ اچي وڃي ته نيس هڪ کان چڪي ننگهه تي
وهاري هي ڪوشش ڪيس ته ٻيءَ جو هڪ ڇڏائي چوڻ
لڳي —

”ڏٺو بابا! مون چيو هو ته هو مولڪي وٺڻ ايندو — ڏيڻي
تو هانڪي هن موڪليو آهي نه؟“

منهنجو منهنس ڇاهه ڇاڳوڙو — وڌيڪ حاصل ڪرڻ هي
خيال کان پڇيو مائس —

”ها — ها — پر منهنجو نالو ڇاهي؟“

منهنجي هڪ ئي سوال هي جواب ۾ هن منهنجي سموري
واقفيت ڏيندي چيو —

”منهنجو نالو ڇڏا، منهنجي نتيءَ جو نالو لوڪش ۽ انهن
ٻيءَ سس — سهرى جو نالو ٺڪي ۽ ساهري گهر هي اندريس
واڳو ۽ گهر لهر سميت ٻڌائي وئي

نيس مولڪي هڪ سوڙي لمبڙي ڪئي توه منهنجي هڪ
جون نيس ٻي آڱريون گڏي لڙڻ تي رکندي مولڪي لاسرو ڏسو
ته مان وڌيڪ نه ڳالهائينس اهاو

پر هوءَ ته چوه مان مون ڏانهن وڃي آئي ۽ منهنجي
ساڙهيءَ تي لڳل نيس ٻي اڪريل اڪر پڙهڻ لڳي سڄو نالو
ليڪ طرح سان پڙهڻ بعد چيائين —

”ڏس ڏيڻي! مولڪي پڙهڻ به ايندو آهي هندي، سنڌي،
انگريزي، گرمڪي پڙهي ڇاڻا هوسار آهيان نه؟“ ۽ منهنجي
جواب ڏيڻ کان سواءِ ئي چوڻ لڳي، ”ها! مان هوسار آهيان
مان پڙهيل آهيان — مان سٺي آهيان — مان ناڳل ڪونه آهيان
توه بلا هو مولڪي چو ڇڏيندو؟“

ڳاڙهي سندور سان چٽيل سندس سيند، لڙڻ تي ڇوڪندڙ

ڪنس اڇڻو ڏوندو

مڪالي اسپتال ۾ مان ڪڏهن ڪڏهن ٻيهڻي سنڌي هي
سائين سان گڏ ڦل ۽ دوائون ورهائڻ ويندي آهيان اڪثر
مرخص هي دل واپس لاءِ کائڻ حال احوال به وٺندي آهيان ٻيلا
همدرديءَ کان سواءِ اسان ڪنهن کي ڏيئي به چاڻا ٿا سگهون ؟
پر اڄ مانسڪ روپس هي عورتن واري وارڊ ۾ پري ٿيل رچنا
منهنجي دل ۽ دماغ ۾ هلچل مچائي ڇڏي آهي. سندس حالت
کي لفظي جامو بهرائڻ مون لاءِ ممڪن ڪونهي

سندس عمر ويهه ٻاويهه ورهه، مس هوندي سهڻو رنگ،
ڪشش ڪندڙ روس هو ڪريون ڳالهائيندڙ اکيون هن مان
سندس دل جو درد ڀاڪا ٽاهيندو نظر اچي ٿو. سندس
ڪاري چمڪ ٿي رات ڪٽڻ، ۽ ڳاڙهي ڳل ٿي پاڪ مٺڻ واري
ڪويءَ جي ڪلهن، ساڻيان ناسي ٿي. مونن مل ٻهڪندڙ ڏند
سمجڻا ساڳي ۾ ٻيڙ ڇپ - گل ملائي سندس شخصيت ڏسي
ڪم ٻه مٿس ٿدا ٿي سگهي ٿو

سائين گڏ آهي سندس پٽ، هو ساهه ڏي ۽ ها ڏک ڏسي
عمر کان اڳ بدو ٿي ويو آهي

مون کي ڏسندي ئي هوءَ اڇڻا لکي ٿي سندس هر عرصي
مان ٿي اڪرنڊڙ لاري ڏسي لڳو هن ضرور باقاعدي ڪنهن

ڏينهن ملهائڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ ماڻ ڪري ويو -
 بس اسڪول ۾ ٿاڻيون ورهائي اچڻ " ٿڌن کيس لڳو هو،
 هو ڪيترو لاکامياب ٿيڻ آهي؟ ۽ ائين کيس پنهنجو هر ڪو
 روپ لاکامياب سندس ٿيندو هو عملدار- زبردست، ٻيءَ، نتي
 دوست ڪنهن به، روپ ۾ هو ذڪر لائق نه رهيو آهي
 ايتري قدر هو سندس سٺي پاڙيسري، واري قوت کان به کيس
 خالي سمجهيو. هو وڃي هوڻ ڪنهن به سندس لاءِ ڪير چوندو
 چيو وٺڻ ايندو هو نه هو کيس اُهو کان وٺيڪ چوندو ڏيندو هو
 اسڪول جي ٻارن کان به دل کولي لائري ٺڪيئون وغيره
 وٺندو هو. اڄ به سندس بنيادي سڃاڻ ۾ نه ڪو ڦيرو ڪونه آيو
 آهي. هو سندس باري ۾ ٻين جو نظريو نه ڄاڻ ڇو بدلتجي رهيو
 آهي

ٻه ڏينهن اڳ هي ئي نه ڳالهه آهي پاڙي جا ٻه ٻار اسڪول
 جي ٻال ميلى جون ٺڪيئون وڪڻڻ آيا هڪ چيو -
 "اڪل ٽوهار نه دل وارا آهيو. پورو ڏهين جو نوٽ ڏيو
 پنج ٺڪيئون وٺو"
 ساڻس گڏ آيل سندس ساٿي به ڇڻ کيس ياد ڏياريندي
 چيو هو -

"اڙي ٻاڳل اڪر ڪو اٿئي هاڻي اڪل ڪي اڪري
 ڪولهي نه روني ڏئي نه به -"
 ۽ هن کيسي مان ڪڍيل ڏهين جو نوٽ واپس کيسي ۾
 وجهي سج ۾ کيس ٻه روني ڏيئي روانو ڪيو هو.
 اڪثر دوستن وٽ ايندي ويندي ڪڏهن ڪر کيس ڄاڻ
 پئڻ لاءِ رور ڪندو هو نه هو تهڪ ڏيئي چوندو هو،
 "ٻارا اهڙي سرڌا اٿئي نه روڪڙا پئسا ڏيئي ڇڏ"

ہں کی یاد آہی، حدّھں ہں سمگناور وحنّ ہو صد کہو
 نہ پھروں نہ کیس سندس رال رواہی نمونی سمتہا ہو نہ
 ”اھا تہنھی وس ہی گالھ کواہی“ نوہ نہ ہیچ ٹی آخر م
 حیو ہئاہیس ”ھاٹی ٹوں ہفتو نہ گھر چڈہندیں نہ مولکی آفس
 ماں موکل ونٹی تولدی ہارن کی سائیکل ٹی چڈی اچھو
 تولدو ونڈی گالھ ائی وحنّ لاء اکوات نہسو گھرہی ہو اسان
 وت کواہی ھاٹی نہ کہہ قرض ڈیٹ پر نہ کہہائندو نوکری
 ہی حالت م کہہنکی نہ قرض ڈیٹ م عار نہ لئی ھا نہ ھاٹی
 حالتوں بدلیل آہں الکری اچاا نور پچائٹ چڈی ڈو“

ٺڏهن کيس محسوس ٿيو هو ته هاڻي هو مٿس هلڪي
امولي استعمال جي شيءِ بڻجي ٿي آهي سندس درجو ڪري
ٿي آهي هو ٻارن وٽ لاءِ رکيل ٽوڪر آهي ۽ ٺڏهن سندس
دل ٽپندي هئي اڄ هي سرستي کي دل کولي ڳارايو ٺڏي انهي
حالت ۾ کيس هن ڪرڻ لاءِ امولي پوڄڻ لاءِ مجبور ڪيو آهي
اهڙي ذهني ٽڪليف نهيا هنميشه ڪو نه ڪو ڪارڻ
اوس رهندو هو، ٺڏهن کيس اڻ ڪرڻ جو سدب ساڻ
احساس ٿيندو هو گڏوگڏ وڌيڪ ڪمائنڊ جي خواهش زور
ڪڙيندي هئي

هڪ دفعي جڏهن سندس ڏيءُ جو حذر هو گذهن هميشه موجب هو سندس ڪلاس جي ٻارن ۾ ورهائڻ لاءِ نافون وٺي آيو. رات جو ٽيڪس پڇيس ”ٽنڊي، سائي منهنجي عمي ڀرت ٻي هي ناريءَ جو منو ڇا رهندو؟“

”آهيءَ سندس زال جواب ڏئي ٿي ته اها اسان جو سندن
ست نهندي لندى پنهان ڪري ڇڏيو هو
”تو منهنجي ماءُ جي ڀنڊر ۾ ڪونه ڪندو آهي جنم

هو خود کي واپارو مهسوس ڪندو هو. بنا ڏوهه هي ڏواري
 پٺتي هيٺ لاءِ حضور ڪيو وڃي هو. هر ڪو ٻيو کيس دلداري
 ڏيندو هو نه ڇو ته اهو ڪر - آخر ڇهه مهينا پيڙهي "سج
 نه اچي رهيو"

سڀ کان وڌيڪ اڪيل کيس اهو سوچي پيڙهي هئي ته
 هو زال هي ڪمائي ڪر کائي هن ڪيترا ڀيرا پيڙهي ان
 ڀيرا کان زال کي واقف ڪندي ڪنهن ٻئي اهولي ڪمائي ڪر
 آنداء ڳولهي ڇاهيو هو، ڪافي نازت ٿاڻي ڪري آيا هن ڀاڙي
 وارن وانگر ولالت ڪر ڇڪر هڻي اچي

پر هو سڌائين ڪندي ناي ڇڏي هئس - "اهڙي
 ڪهڙي ڪوت ڪٿي آهي منهنجي نگهار، منهنجي ان نگهار مان
 ڪم هلي ئي ٿو - اهو 'تو' ولالت ڪر ڇا ڪمائي سگهندي؟ اٿان
 سڀ مال سمڪل ڪري ايندا آهن اهڙي ٻي اهولي ڪرڻ ها
 نه اچي ته اهو ڀار هڻي ها"

ساڍو اڪري ٿي هن گهر ۽ ٻارن جون دمنداريون خود به
 خود سنڀالي ورتيون هيون هڪ محدود ٽائيم لاءِ ٿي هن اهولي
 هي زندگي هيٺ هن لاءِ دشوار ٿي پيو هو سوچيندو هو،
 اهي ڪهڙا مزد آهن جي زال هي ڪمائي ٿي ڇڏي آهي؟
 ڪن ڪڏهن مولائيءَ جو احساس نه ٿيندو هوندو؟ مرد هڪ
 هو اهو ڪن نه ستائيندو هوندو؟

گڏوگڏ اهو خيال ايندو هوس ته عموماً زالون مرد هي
 ڪمائي ٿي ڀاڙي هلنديون آهن - هو انهن تي ڇا گذرندو
 هوندو؟ عورت هي مالي آزاديءَ لاءِ ڇڪاڻ ڪرڻ نٿي
 ٿي ڪن هن قسم جي غلاميءَ مان ڇڏڪاري جو احساس ڪل
 هوندو

وغیرہ سر ھاڻي هي نه والدو هو ڪجهه ڏينهن پري هي
 پنهنجي لاءِ ڇڪنوسن مسغولنوس ڳولهي ورتائون ڪهڙو وڌيڪ والدو
 رهندو هو، اولهري وڌيڪ ڏهندي اڪلف ٿيندي هئس
 سندس ٻار هي -/200 روپو مهڻو پوري اسڪول جي لس م
 ويندا هئا تن کي هو خود ڇڏي اچڻ ۽ واپس وٺي اچڻ لڳو
 ٻارن سان لاءِ رکيل اڙڪريائيءَ کي جواب ڏيندي -/200 روپس
 هي اچت ڪئي ويئي سندس اڙڪرائڻ لاءِ رڪنل ماسر کي ٻن
 جواب ڏيندي اهو ڪم هن نان لئ هموار ڪيو هو جيئن شرح
 هي اچت نه ٿئي ۽ سڀيندڻ ٿيڻ جي ڇڏتا روپي نالڳت گهٽ
 دلکي سگهي.

اوچتو ڪڙڪي آيل هن مصمص م سندس زال کس هڪ
 وڏاڏار هڻو ڌرم يعنيءَ مل سهار ساڻ ۽ دلداري ڏيندي
 رهي اڳ هو سائيڪل تي آفيس ويندي هئي سر نگهارون
 سنوس ٿيڻ تي هن نالڪي م اچڻ وڃڻ شروع ڪيو هو،
 سائيڪل ٽٽي استور روم ۾ اڻ گهريل سچ مل رکي هئي پر ھاڻي
 وري هن اها ڪٽ ڇڙهيل سائيڪل ڪڍي مرس ڪرائي ان
 تي آفيس وڃڻ شروع ڪيو هو. اٽل موناو وڏي وڃڻ وڃڻ ڪري
 هر ڇڙڪائيءَ تان بچڻ هڻڻ وقت اصل سهڪي ٿوڻدي هئي،
 پر نه سندس چوري تي آهائي موهيندڙ مرڪ لمودار رهندي
 هئي

هنن جي گهرستي ٻين دوستن لاءِ رهنس جو باغ ٻڌل هئي
 هتي ٻين هڪ ٻئي وقت گڏوڳ، مالي ڪاڻڻ، ارساڻ پڻ گڏجي
 ڪڍڪي ٿي وڃڻ وغيره پروگرام اهميت رکندا هئا سر ھاڻي
 ڪٿي به وڃڻ تي سندس دل ڪول ٿيندي هئي
 ڪڏهن ڪهڙي روز ٻڌڻ تي ڪنهندي گهر ويندا به هئا

فصلو نسل تائين

اڄ سندس ڪيس هي فيصلي هي تاريخ آهي ڏوڪريءَ
ٿان سڃيڻ لڳو بعد ٻن ورهين جو طريل عرصو هن لاءِ گذريا
ڪيس سزا مثل ۾.

صبح آندي ٿي هن سان ٻائي ڪري ڳواڻ هي ڀرتي
آڏو خوشبودار اکرهڙي ٻاري ۾ ٿي ۾ ڪي ٿاڻ سڃاڻ
ڪيا ڪي ٻاسون ٻاسيون سڃيڻ لڳو ٿاڻ اڳ ۾ هن نقط
ايمانداريءَ سان فرض ٿاڻ ۾ ٿي آزاد ٿاڻ ڇوڄا سمجهي هئي
ڪرڻ ٿي سندس مقصد هو ۾ سندس آدرسي وڃڻ
۽ وڃڻ ۾ هڏي ايترو تضاد نظر آيو هو هو وهڻواري رستو
اختيار نه ڪري سگهيو ۽ اهو ايترو اڳوڻو ٿيڻو ٿيڻو ٿيڻو
اڄ ڪيس محسوس ٿي رهيو آهي ته هو سڙاڻ غلط هو هٿ
ڪامياب آهي ٿاڻ ۾ هي ايمانداريءَ ۾ ۾ ٿاڻ ٿاڻ ٿاڻ
رسو وٺي ڳواڻ ڪي ڳوڻا ڪڏهن سڃيڻ ڪميشن ٿاڻي
سڏي سان وفادار ٿاڻا رهن هڪ هي آهي هو ڪڏهن ٿي
شور نه رکي سگهيو.

جيڪڏهن سندس نه ٿي ان ڳالهه ۾ بدنام آهي نه هن
سور ۾ بدلي ٿيڻ ٿاڻ ۾ هو هنهن ڳوڻ ۾ اوڪري ڪندو هو،
اڳي آڏيس ها سمورا ايماندار سندس ڀرتي هئا، صاحب
هي ايمانداريءَ ڪري اندر ٿي اندر ۾ نيا ٿيڻا ٿي ڪڍي نه

”پر مڙا آئون...“

هن وڙي مونکي اڏي روڪي ڇڏي، ”نه گهرجي مونکي
 اپڊيش - نٿو چاهيان - مان آدرش، لاهي بيهڻو مونکي مڙها
 مان رگهو آهيا، رگهو فقط رگهو هڪ رواحي ٻار سڳ - ڏک،
 وار - وروڌ، ساڙ - سج، بدلي جي پاونا سان نر بيهڻ رواحي
 رگهو، مڙها - ص رگهو ۽ ۽ مونکي رگهو ئي
 رهن ڏار .. ها رگهو“

چوندي هو نر والگر ڪهري کان ٻاهر اڪري وارو

بس ان وقت کان لستي، لشعراڻي جي ويٺي آهيا ان
 سرور جو سمورو خون ڪنهن نه وڙي ڇڏيو آهي رگهو ۽ ها لفظ
 خاص ڪري پڇاڙيءَ وارا لفظ مڙهي ڏهن ۾ هٿوڙن وانگر
 هلي رهيا آهن سوچي نٿي سگهيا ته همدماستر کي آگاه
 ڪرڻ يا نه؟ رگهو صدي آهي ڪٿي اڳرو لستو نه لکري
 ٿاڻ اٿم هڪ دفعو رسي ۾ گڏهڻ تي کيس سمجهائي ڏيڻ نه
 پڙهي لکي لائق انسان بڻج، ته ڏک ۽ ننڍي وچان ٿهڪ
 ڏيندي ڇو هٿاڻي، پڙهائي، انسان ها ها
 ها ڏيندي ا همدماستر جهڙا رهڻ، ٿاڻدار جهڙا عليظ سڌارڪ
 مونکي انسان بڻج ڏيندا؟ ۽ وري پڙهي لکي ملڻو چاهي؟
 مان نه هن حال ۾ ئي مس آهيا

پر مان مڙهي دل کي ڇا ڪرڻ؟

منظر دسندا رهبا ڪنهنڪي وياس ڪوان اڏو مٽور رڳهو
 ئي، ۴ ڏري ۱ ڏو؟ ڪڏهن سندس ماءُ ئي ڪا مڃاڻ ڪئي

مون لاءِ رڳهو ۽ ڇي ماءُ جو ڪردار به اڪثر سوچ جو باعث
 رهيو آهي ڪڙو عذوب سڀاءُ آهي سندس؟ ماءُ يعني مڃاڻ
 سان ڳڻتا، سڌتان لاءِ سڀ ڪڏهن سواها ڪندڙ، ڏرڻ لڳائيندڙ ڏر
 هيءُ اعڙي ڪنور ڪيئن آهي هوند ماني هي ماءُ به اهڙا
 ظلم ٿيندي نه ڏسي سگهي

رڳهو ۽ ڇا ڏيکڻ ڏسي؟ سندس دل نه پئي ٻاڏ سندس
 لڪو سڌو ڪو ڪاري رهيو ٿي ڇا ڏينهن نه مان سندن گهر
 وڃي رڳهو ۽ هي زمين ٿي هيڏو ڪو لپ ڪندي رهيس رهيس
 جو سور سڄو لائق ٿي ڪو نه ٿيو هر هو اسڪول وڃڻ لاءِ تيار
 ٿيو اٿس ٻاهر ڪنهن سڌ ڪيس ڏٺائين به اسڪول جو
 ڇهراسي نينو هو هيڏو ماستر رڳهو ۽ ڪي ڇريو هيڏو ڪو الزام
 هڻندي اسڪول مان ڪڍي ڇڏيو هو ڇهراسي رڳهو ۽ هي
 ئي سي ڪٿي آيو هو

رڳهو ۽ ڪي عيڊ ماستر مان هن نموني جي غير انساني وهندڙ هي
 اميد ڪونه هئي ماءُ جي وهندڙ مان نه هو اڳتي پيشان هو
 وري هن ذهني حملي ڪيس ڏوڏي وڌو هن گهر ڪڍي ڇڏي
 وڃڻ جو فيصلو ڪري ورتو. ويندي ويندي هيڏو ماستر هي ڏر
 وٽ پهتي ڪيس سڌ ڪري ٽڪن ڪندي چوندو ويو ڏوڏو ”سائين
 هڪ نه ٻي ڏوهي هوندي به اوهان مولتي الزام هنيو، مار
 ڪڍائي، بي عزتي ڪرائي مٿان اسڪول مان ڪڍي سڻو ٿا
 ڪرايو اهڙو ٻي شائستو وهندڙ مهانگو ٻوڏو ٿو هانڪي ها
 مان به مان اهو بدلو وٺي رهندس پوءِ هن ڏينهن ٿي
 ڇڏائيندا“

هتي سو مرون اتي ئي م م سنگلپ ڪو نه مان مٿس
سڌي ڏيان ڏيندس

ان بعد رڳو مون وٽ اڪثر اچڻ لڳو. مون سان انعام
ڪانس نه آئندو ه ڇوري نه ڪندو، نه خراب سائس هي
سنگل منجهس ايندڙ ڦيرو ڪلاس ۾ خراب پڌاڻ ۽ ڪانس
مان امان پڻ لڳو

پر اسڪول ۽ پاڙي ۾ سڀ ڪس ڪي نظر سان ڏسڻ
لڳا ڪس ڏيندي سڌس هڪ ڪلاسي سس - نس ڪرڻ
لڳندا هئا چور - چور جا آواز رڳو هي ڪس ۾ پڙڻ
لڳندا هئا جيتوڻيڪ وري ڪا اهڙي واردات ڪو نه
۽ مولڪي نه پئڻ هون، رڳو مرون سان ڪل انعام هي
پڪڙي ڪڏهن نه ڪندو

مٿس واردات هي جو پورو نوري ۽ طرح ختم نه ٿي هئي،
هو رڳو ۽ ٽي هڪ ٻئي الزام هي مصيبت ڪڙڪي اسڪول
جو هٿ ماسر نه هس هي پاڙي م ٽي رهندو آهي هڪ ڏينهن
هو ڪنهن ٻئي شهر وٽ لاءِ گهر کان روانو ٿيو، گهر هي دروازي
ٻاهران پوءِ ڪنهن رڪي گهر کي ٿاڻو ڏيڻ لاءِ هڪ وڌاڻس نه
تالي ڪرائي ۽ ٽي اک نيس، ياد آيس نه واه ۽ ٽنل ٽي رڪي
هائس ٽائڻ وسري ويس، سو گهر اندر گهڙيو ان منس اندر واه
ٽائي وائس مونس نه پوءِ ڪنهن لڌاڻس هڪدم ٽوڪيائي
و، سمجهه م نه آيس نه هينس ڏينهن ڏسي وهندڙ رستي م
چوري ڪرڻ هي هڪ ڪهر ٿو ڪري سگهي؟ ڪنهن اوڻرو
سڌس هي نه ڪارگڌاري ٿي ٿي سگهي هڪدم سڌس دهن
م رڳو ۽ هر ٿاڻو هري آيو انهن ئي نيس سر وٺو رڳو ۽ هي
گهر وڃي سڌ ڪيائينس - ماڻس وراڻيو -
”اهو مٿو ڏ ڪل ڪو گهر ۾ وهندو ڪا؟ صوح ڪاڻ گهر

رڳھوءَ کي نه ڪو رڳھو ڪندڙ ئي ڪو نه مليو. -
 هڪ ڏينهن سندس ماءُ اسڪول ۾ اچي وائونٽا مڇالي نه
 رڳھو سندس نه سڙ ورتا ڪڍي ويو آهي، هاڻ سندس هڏ گڏ
 اچي نورو ڪندس ”مان ئي سڄي ڪراچي“ مون چيو مانس.
 ”ڌارچ رڳو، رڳھو ڪهڙو نه هجي. وٽس ڪوڙ ڪوڙ ڳالهائيندا ر
 مونکي اهڙي غلط فهمي / خوش فهمي نه ڄاڻ ڇو پئي هئي
 آهي نه ٻار وٽس ڪوڙ نه ڳالهائيندا، هو کائڻ هرڪا غلطي
 قبول ڪرائڻ ۾ گهڻو نظر ڪاميابي ئي ملي اٿس
 رڳھوءَ کي گهرائي سندس هر طرح سان لڏائي ورتي وئي
 نه پٽا نه مليا مائٽس اصل ڏاڏي کان ٻاهر اڪرڻ لڳي کيس
 نئون هٿندي، وار ٽيمندي چيائينس -

”ٻڌاڻ، ڇڏڻ، سل ناڪ لي سر ٽولي، ٻڌاء ڪڍڻا هن ويا؟
 رات ئي ڪڍي رکيا اٿس، ايتري ۾ ڪو ڌرتي ڳههي وئي ڇا؟
 مون کيس ڌارچ ڏيندي چيو، ”موڪل ڪالو ٽوھانتي گهر اچي
 ئي سڄي ڪراچي“

موڪل بعد مان رڳھوءَ سان گڏ سندس گهر ويس رستي ۾
 منهنجي ڇوٽا ئي رڳھو خاموس ئي ويو ۽ سندس چهرى ئي انراد
 اوڏ هو احساس نمايان لٺ لڳر منهنجي گهڻي زور ٽوڙ ٿي
 چائينس -

”ڏيندي ا پٽا برابر مون وٽ آهي مونکي ڪتابن کان
 لاءِ نه روئڻي اڪري نه ملي ملي ڪارپوس ۽ موچڙا ۽ نان هڪ
 ٻئي مٿان وڃي ساڙهن ها امار لڳائيندي اڪري

سندس گهر اچي وڃڻ ڪري ڳالهه اڌ ۾ ئي رهندي وئي
 هن ٽيبل سرڪائي ان مٿان ڪرسي رکي حب هي ٻيڪي واري
 گولي مٿان پٽا ڪڍي ڏنا، سندس غل ڏسي مان ڏنگر
 رهندي ويس اسڪول ۾ نه هئو هو نه دهين ساڳڙن مان ئي
 هڪ اس کيس ڪنهن رڳھوءَ موافق ماحول جي ضرورت

مون سندس مٿي تي هٿ گهمائي نارو ماڻهو - ”اڃا تائين
 گهڻا پڻا ڪٿي چڪو آهي؟“

”هوئن ته روز چار پنج روپيا پي ڪٽندو آهيان، صبح جو
 ٻنهي سمهيا پيا هوندا آهن، ممي نرس لاهيندي آهي ۽ مان
 ٻنهيءَ جي ڪسي مان ڪڍي ولدو آڻان“ اڃا ڪلها پڻا
 ڪونه هئا، انڪري پنهان جو اوت آي ڪٿي آيو آهيان“
 ”توهه ڇا ڪندا آهيو؟ توکي ته ڪمي ڪونهي، سٺو ڪاڌو،
 ڪهڙو - گهمڻ ڦرڻ توهه نه رڳو هو ساڻه ..؟“

”ٻنهي! رڳو وٺي نائي ڪارائيندو آهي، سائڪل تي
 گهمائڻ وٺي هلندو آهي، خود سگريٽ پيئندي ڪڏهن ڪڏهن
 مون کي نه ڇوڏو آهي ڦوڪ هڻ“ هو وٺي ڪي ڪجهه
 سڀ ڪجهه کولي ٻڌائڻ لڳو

مون کان وڌيڪ ٻڌو نه ٿيو، کيس خبر، ”مان موڪل وٺي گهر
 پي وڃان ٿو رڳو ڪي اڃا مون وٽ موڪل“

پيئندي آڏو نه وڃندو، اڳ جي وارنات ساڪار ٿي اچي
 پئي ٿڌهن رڳو هن اسڪول ۾ ئي السور، درجو پڙهندو هو
 ڪٽنب جو غلظت ماحول، ڪٺور ماءُ جو وحشي وهڻو، سراسي
 پيءُ جون ڏاڍاڻيون وغيره ڪري هو گهڻو وقت گهر کان ٻاهر
 ئي گذارڻ چاهيندو هو. خبر ئي ڪانه پئي ته هو ڪڏهن ۽
 ڪٿي غلط چوڪڙن جي سنگ ۾ ٽاسي وٺو، ڇهين درجي تائين
 هڪو رڳو پڙهڻ ۾ ڏهن ۽ اسڪول جي هر سرگرمي ۾ العام
 حاصل ڪندو هو، سو هاڻي اسڪول اچڻ کان به نتائجن
 لڳو هو. هوشيار هو انڪري امتحان ۾ پاس ٿي ويندو هو باقي
 عادتون پڪڙندڙن رهيس نائي لاه ٿي پي ويندو آهي غلط
 عادتون مضبوطي ڪشش والگر نال ٿي چڪي وينديون آهن
 ان وقت رهڻي ڪندڙ هر عمارت ۾ ڏهن ۽ ڏهن ٿيندو آهي ۽

ٻي رهي.

صوبو ڪي جي (K G) هي ٻارن ڪي گهر جا ڪم ڏيڻ لاءِ
سندن ٽيلهن مان ڏاڙهي ڪڍي رهي هئس هو مديش هي ڪتاب
۾ لکيو رويي جو نوت ڏسي مولڪي عتب لگو
”منی ا ڪتاب آڏا اتي ٿيس؟“ مون کائس ٻڌو اوچتو
پوري ڪڙڪي ٿي سندس مديش ٻيو هين ٿي ويو سندس
هر ڪلاس شاگرد ڇڏو.

”ٻڌي ا هن نوت نه رويو ٻيو ڪم ٿيسا ٿولدا آهن سو رگهو
۽ هي گڏهي مديش ڪندا آهن“

رگهو جو ٻيو ٻڌندي مولڪي گويا ٻي ۾ هو ڪرامت لگو
نه رگهو بدلو وٺڻ جو هي رستو اختيار ڪيو آهي؟ مون لاءِ
ڪلاس ۾ ويهي سگهڻ ڏکيو ٿي ويو، پراڻو دور ٿيندي ئي
اڳي استاف روم ۾ هلي آيس هون ا ڪلاس آڏو وڌيڪ ٻڌڻ
مديش نه لکڻ هڪ نه ٻال مديش ڪيا هي سال ڪان، پوءِ
ٻارن هي ڪڙڪي ڏس ٿي ڪو ايتو اڻ نه نوي ۽ ٽيون مديش
اسڪول هي هيڊ ماستر جو نوت آهي
مديش ڪي اتي گهرائي ٻڌيم،

”هاڻي ٿاڻ، ايسا رويي ڪتاب آڏا اتي؟“

”اوهان نه ٻڌي ڪي ٻڌائي مار ڪڍائيندا“

هن رويندي رويندي ٻي وڃان ورائو

”نه، نه، نه، توڻ سج ڳالهائيندي نه مان ڪڍندي نه ڪڍيم“

نه چوڻديس ”ڪس آڏا ٻڌندي وڃايم“

مون ٿي وسواس ڪندي هن اڏاڻو

”مولڪي رگهو ٻڌو آهي گهر مان ٿيسا ٿي ايندو ڪر“

ٻڌندي ٿي گهر مان ڪڍي ٿي اچڻ چوري نه ٿيندي آهي،

ٻي ا ماڻ هاڻي هاڻي

هي سڙا پڊل !

ڪنهن ڪنهن هي ڪهڙي ڪهڙي سڙا پ هي چيئا ڪرڻا؟
سڀ کان وڏو سڙا پ مون لاءِ مڏهندو ماستريءَ جو نيشو بڻهي
وڌو آهي نه نه اسڪول ۾ پيا به هيترا ماستر
ماستريائون آهن، ڪيترا مسٽر آهن آهي؟ ٿيندي معي
مڏهندو حدنا ئي سڙا پ ئي مون لاءِ سڙا پ آهي؟ ٻر هيتري ڪوشش
ڪندي به مان ڪري ڇا ئي سگهان؟ مون ڪهڙو مڏيش هي
ڳالهه ئي ڪو لوس قدم ڪندو؟ نه ڇا سرائيل مڏيش آهي؟ الڪي
رڳو ٻڌائي رهيو آهي هون ڏار وهي نه رڳو ئي سڙا پ
کان وڌيڪ سرائيل آهي

ٻر آخر مولڪي ڪهڙي نيسي آهي؟ دلپا ۾ اهڙا هزارين مڏيش
۽ رڳو ملندا هٿي وڏي اسڪول ۾ هر روز اهڙيون سولي
ڳالهيون ٿينديون ڪڏهن ڇوڪرن - ڇوڪرين هي ٺاهڻ سندن
ها نموس ملندا، ڪڏهن سندن بد اخلاق هي ثابتي ڏيڻ وارا
خط ٺڪڙا ويندا ڪڏهن شاگرد دادا گهريءَ هي روز ئي
امتحان ۾ ٺٽل ڪندا ڪڏهن خود ماستر نموس هي لالچ
۾ ڪم ٺٽل ڪرائيندا، مان ڪهڙو پوڇيندس؟

هاڻي ڏار وهي نه اح هي ڳالهه ڪي هرڪو ڇيس سمجهي
ناري ويندو - ٻر گهرائيءَ سان سوچي نه هڪ هوڻهار ٻار
هي آئيندو هي، سندن اخلاق هي پيرهيءَ سان هڻا ڪئي

سان؟ نه ڇا مون جهڙو ڪو صحيح طريقو اختيار نه ڪيو؟
 نوري ڏاڍو واري لکمتا ۽ هٿ سميءَ جي گهر ويٺل لکيتا
 پراڻو ورق؟ ٻنهي م ايترو تصاد ايتري ڪشمڪش؟ بس اهڙا اليڪ
 سوال ئي سوال مون کي ڇو-ڇو گهري ۽ گهٽي رهيا آهن؟ ڇو-
 منهنجو دم اوسائتي رهيو آهي ڇو آخر ڇو؟ ۽ ائين
 سهيءَ جي رڙ ٻڌڻ م آئي، ”هاڻي لکي اڃ جهٽو نه ڇڏي
 ولد ۽ تنهنجي هيلڪا پٽر ڪو ٺاهڻ وارو آهي اڃ روئي ڪا
 تنهنجي نسل ۾ هي سر هاڻي ڇا مولڪي
 روي ۽ وڻندي؟

دوہ ماں توهاں جي گهر هلي سڏيندر ها انعام ۽ سرٺيڪيت به
 ڏسندس. هيٽو ۽ هو ٻال سلب معصوميت سان حمل آهو حملو مون
 کي ڪهڙو گهائي ويو کس ڪهڙي عمر؟ هر هڪ شلد ۽ سرٺيڪيت
 هو هڪ هڪ اکر، گويا مون ئي ڇڙون ڪرڻ لڳو سڏيندر جي
 روپ ۾ مون کان سوال پڇڻ لڳو ته ٻڌاءِ ماما تو مون لاءِ ها
 ڪو آهي؟ شلدون ڇڻ مولڪي ويچارا ڏيئي ڇڻي رهون
 هيون اسان جو وجود هٿيندر ڇڙون ڇوڪرن جي ڪري آهي نه
 نه دڪان ۾ ٽي ٽي هوند ڪم ٻڌي؟ ٻڌاءِ وڙياڻي ا ٿيندي
 ڪم ٿي ٻيٽ وٽ اسان ها گهڻا پاڻر پٿر موجود آهن؟ ۽ منهنجو
 مٿو ڇڪرائڻ لڳو مولڪي عهدا، ماں سڌماڻ سڀ سوڌ پاسڻ لڳا
 سڀ رالون مون وانگر ٻارن کي پيار ڪاڻ والهي ٿيندو ڪوڪارو
 ڪٽر پٿر ٿاهيندو ته سڏيندر جهڙا هواڻ ڏيڻ ٿي ڪهڙو تهاڻ
 ڪندا؟ اسان جون ڇڙون ڪهڙو هونديون ته هٿاڻ به اچي
 نت ٻوندو سج ٿي ٻوڪنداسن ڪنهن ها نه گل ڪٿا ملندا
 مون لکين سڏيندر به تيار ڪيا نه ڇا ٿيو؟ ڏيڻ کي ضرورت
 هٿيندر جي آهي. ڪهڙي موس آهيان ماں؟ ڪهڙي سر-
 اڏين؟ رڃ ۾ پٽ ڪندڙ هرڻ ڪهڻا آخر ماں ڪهڙو پٽ ڪندس؟
 منهنجي سفر جي منزل ڪهڙي؟ ٽڙاءِ ڪهڙي؟ لکيتا حياتيءَ جي
 هر ڏوڙ ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ کانپوءِ هڪ ناڪامياب ماءُ
 آهي اهو ڪڙو سچ مولڪي ٻهريون ڏعو مهڻوس ٿيو، اماڻ
 منهنجي شھيدس برقرار رکڻ جي لوب ۾ سڏيندر سان بي انصافي
 ڪري رهي آهيان ٻار جي مڪمل واڌاري لاءِ ماءُ ڪو وڙو
 هڻڻ، اٽو ڏن هڻڻ ئي ڪافي ناھي، هٿاڻن ماءُ جي لارو آهي ۽
 ڪري ٻار غلط عادتن جي سکڻي ۾ ڪڙجي ڏاڍي ارباد نه
 ڪري سگهي ٿو نه ڇا سڏيندر به ٻهريون عادتون سکندو؟ ارباد
 ئي ويندو؟ ماڻ سائس چل ڪڙي رهي آهيان يا ٿيندو نا؟

یاد گری کڙهي ڄالور، ساي ٺڪڙون ٺڪڙون ڇڏي
 چٽي لاهي هوندي اڏي ٿي لهندڙ ڄالورن ڇڏي
 کيچا ۽ رڳ ڀڳا هوندا ٺهندڙ ٺهندڙ ڄالورن ڇڏي
 ٿي ملندڙ ڏسار منهنجي اڏي ٺهندڙ ٺهندڙ ڄالورن ڇڏي
 سنسڪارن سان سروار ڪيو آهي منهنجو سڏندڙ نه پئي ٺهندڙ
 م ٻڪل روايت آهي در اصل مون مٿس ڪڏهن ڏٺا آهن ٿي ڪو
 دلو آهي نه ٿي سندس ٻڌڻي ڪي فرصت ملي مٿي ڏس
 ٿي ويندو آهي ۽ ڪنهن ڪهڙي آهي؟ سوال پاران
 هي تعليمي وزير هر ڀت ڇڏي ٺهندڙ ٺهندڙ ڄالورن ڇڏي
 آهي سندس آئينده نه هر نظري کان روشن آهي کيس ڪهڙي
 پرواهه ۽ ائين ڳالهائڻ ڪندي سمجهي ۽ ڳوڙهي وڃي
 سندس ڪو بصورت ٻيگي ۽ ڪند ڪرڇ مان هوءَ ڪند
 لاکا ٺاهي رهي هئي نسل ٿي سڀ اڏي رسالا رهايا، رهندڙ
 ڪوٽ، لڏاڻو، وڏي، مڙيا، جهنگل، ٺاهي، سنگت و غيره نه
 هئا ٿي گذرڻ هڏي ۽ انگريزيءَ جا نه بهرڻ رسالا موجود هئا
 ۽ هڪ ماڻهو آهيان جو مون کي نه پئي به شمار ڪيائون م ڪندو ها ٿي
 ڇهين ٽوٽو ٽوٽو جي فرصت ڪو ملندي آهي ٻاڙيو ٻٽ سڪري
 ڪي خاص اڪيڙون ڪٽي ٺهڪاريندو آهي ٻس سمجهي ۽ وڏي
 هڏ سڏ ها اهي رسالا پڙهڻ ۾ ئي ڪند ٿي ويندي
 اڃا ڦرڻ ٻس ٽي ڇهين ٽوٽو ڪڙي ٺهندڙ ڪري
 وٺي هليو شوڪس م نيل شيلڊون، ڪب ۽ انعام ٽي ماڻ
 وائڙي ٿي وٺس انهن ٻنهي پڙهندڙ ڇهين ٽوٽو ڏهن آهي؟
 وري ٺهندڙ سرينڪمٽس وارو ٺاهيل ٺهڪاريندي ڪندو ٺهندڙ
 محسوس ٿيس؟ آئي ٿو هي نيسٽ ٻٽڙو، هي ٻٽ
 سٽو، ٻٽڙو، هي ٻٽ ڪان وڌيڪ حاضريءَ جو، هي ٻٽ
 لٽو ٿي نيل مٿهون چٽا پٽيءَ جو آئي ٿي ٻٽ ٺهڪاري ٺهڪاري

اڏام مان آهڪو ڪيو. بس ڇنڊ ڏنل ۾ مان ٽيل معداڻ جي ان
ڌرتيءَ تي قدم ڌريندس هتي اسڪولي حياتيءَ ۾ آزاديءَ
رحاواڏي ڏينهن تي اِيءَ سي سي ۽ اِن سي سي ۾ نرلي
ٿي ٿي ٿي ۽ پريڊ ڪندا هئاسين لبتاگيري ۽ ليدري ڪا
منهنجي خون ۾ سمايل هئي هر ڏهن ۾ هر ڳالهه جي اڳواڻي
مان ئي ڪندي هئس

ڪهترا وزير ۽ ايتائون سالدار گلن جون ماڻهائون ۽ گلدستا
کڻي منهنجي آڇيان لاءِ آيا هئا ماڻهن جا الموه منهنجي ۽ نارٽيءَ
جي ڪم ڪار سان آڪاش کي گواناڻا لڳا هرڪو مولڪي
ويجهڙائي ٿان ڏسڻ ٿيو چاهي زال ۽ مردن جي الڳ وهڻ هر
عاليقن بندوبست هو بوليس جا حوان مستهديءَ سان منهنجو
فرض نالي رهيا هئا سوين ڪيمرائن جا فلش منهنجي اکين ۾
چڪاچولڻ ڪرڻ لڳا ۽ مان وقت جي اهميت سمجهندي هڪدم
استيغ جي ويس رسمي ڪارروائيءَ کان پوءِ مون لڪچر شروع
ڪيو استيغ ڪنٽرول ڪرڻ جي نه نندن کان ذات هيم برابر
اڌ ڪلاڪ منهنجي دليلن سان ماڻهن کي موهي ٿاڙيس جي
تڙڪڙاهت ۽ امڙن جي وچمان استيغ ٿان اٿس اُتي ماڻهن جي
الموه کان گولپا پيهر سمهي ۽ مان نه رڳو پاڪر ٻائي گڏياسين
پر هڪ نئي ڪا ٿرڙ چمڻ جي لالچ کي نه نه روڪي سگهياسين
ڪار ۾ وهندي ئي سمهيءَ کي چيمر، ميري ڪار! (اسان پئي نندن)
۾ هڪ ٻئي کي ميري ڪار چولندا هئاسين (فقط ڪلاڪ ٻي
ڪڍي سگهي آهيا ٿو لاءِ اها پنهنجي ڳولن ۽ ڪسڻ ۾ وڃي
سائيءَ ريت لڪچر ڏيڻا اٿس ورهس ٽائين سرڪٽ هائوس
جي ر-وٽر، گهر جي نوڪرن، فائيو سٽار هوٽل جي پيسراڏي
کاڌي کان عامر ٿي اڄ منهنجي هٿن جي ٿرڻ سان ٺاهيل سنڌي
کاڌي کان هر موقعو ملو اٿس پڪ ٿي پڪ ٿو منهنجي پسند

محدود آهي؟ بس ٻار ۽ وڇوڙي کانسواءِ ڪجهه لکيو اٿس؟ ۽ راجپتيءَ ۾ انگلنڊ، آمريڪا، روس، جاپان، گرائيٽون، لڙاڻن سڀ سميتي اسان هي ڪتاب ۾ قيد ٿي ويا آهن راجپتيهنگهه هي لامحدود نظريي سان ادب هي محدودگيءَ جو ڪهڙو مقابلو؟ ۽ اهڙيءَ طرح زندگي ۽ محنت جا ٻنهي ۾ محتلف رستا چولندا

سي Ph D ڪري ڪاليج ۾ پروفيسر بڻي - مون چيو مانس، ”سي ادب کي همٿائڻ لاءِ نه راجپتي ضروري آهي راج جو سرشتو لکڪ نه هجڻ ئي ادب کي ڪم ۾ همٿائيندو؟ مان نه پئي تعليمي وزير بڻجي ٿو جهڙن ادبن کي همٿائڻ لاءِ اڪادمون اڀا ڪري دوستيءَ جو حق ادا ڪندس“ ۽ پئي ساهڙيون ٻهڪ ٻهڪي هڪ پئي هي پاڪر ۾ سمائڻي ويندا هئاسين

اتفاق، راج سج سج مان منهنجي سميءَ وقت تعليمي وزير هي حيشيف ۾ ٿي وڃان ڪمڙي- مشغول آهي منهنجي حوالي ٿينهن رايه ميٽنگون، دورا، پاسا، مهر رست، عهدا، خطاب وغيره دل سان ڳالهائڻ، ڪاٺ، گهمڻ، ڦرڻ ٿي بندس وجهي ويا آهن سمي هن ادبن جو ساهڻ ٻڙهي ڪتابن ۾ ايس ٿي ويندي هئي، سي- منهنجي هٿان ڪتابن جو ووهڻ ڪرائڻ لاءِ ٿڙهندا آهن هميشه وڏا سڀا هئي چولنڊن ۾ منهنجي نازئيءَ هي آمدوارن کي همٿائڻ لاءِ نه اهمير وڃان ٿي منهنجي پاسا ٻڙڻ لاءِ آيل ماڻهن هي الموه کي ڏسي سمي واري بي ويندي کيس مڃڻو ٿوندو نه مون ٿي هجڻ لاءِ صحيح رستو اختيار ڪيو آهي اسان هي نازي زالن ۽ لوهارن کي ٻڪيت ڏيڻ هي فور ۾ آهي سميءَ کي ٻولندس نه هاڻي ڪم وڌو ٿيو آهي ٿون نه پئي راجپتيءَ هي مهڻا ۾ هيترا ڪتاب لکي ڇا ملندو آهي توکي ڇنڊ ٽڪن ۾ مٽروليس، ۽ مان

هه ڪاپٽر هي لهند ڪرڻ هي ٿڙڪا هٿ مون کي خيال هي

ناٺساگر تلاو هي هن پر وايهي سمهي ء مان اڪڇار رهائون
 ڪندا هئا. هن وقت ئي نوڙي ٻڌي ٻيگهه لڏي. لڏندي لڏندي
 ڪيٽ لڏوڻ ڪيٽس ۾ سڌ ٻڌ لڏي سڀ ٻاڏ آهي سمهي ء مان
 حياڻ ۾ هڪدم مڇڻڪ ڇوڏي ۽ ڦرڻ لاءِ ٻيهر ڪري ئي سايو
 هڪ ٻئي هي ايترو وڌو ۽ اچي سگهيا. ٺاڳڻي مندر ۾
 جهڙا هجن يا بند ڪند هي بهان جا، آتار مندر وارا جهڙا
 نه سمهيءَ کي ايترو وڻيا هر ائي بهندڙو ٻنگار لهرائي ويئي آهي
 ڪٺڙي ڦڙب سان لکيو اٿس، ”ڪيتا! اڄ نه هڪ ناسي اٿساگر
 هي ’ليڪ وڏو‘ ٻئي ناسي ’هل وڏو‘ ڇو نظارو توکي ٻيءَ دنيا ۾
 ولي ملندا

ڪالهي ٻڪش ۾ سمهي ء مان ڪيئن نه حذابت هي ٽهڪري
 ۾ وهي ويندا هئا. هن سمهي ڇوڏي هئي، ”اڪي ساڻس نه
 هتي نه دنيا ۾ سڪهه، اڃا ڪلهنا هي اڏام، ارام ۾ ٻيڻ،
 وڇوڙي ۾ درد سب ڇوڏي آواز ئي ٻن ڇري ٻوڙ لسان
 ۽ ڇاڻون ۾ ڇوڏي ڦڙي نه رهي اڻلٽ ٻيڻن سڄي راتيلي
 موت مثل حياڻيءَ لڏي اشاري ڪندڙن آئي ٿو ڪالڊاس
 سيڪسيئر شاهه، ٽلسڊاس، ٻيڻن وغيره ڇوڏي لکڻيون الاهي
 اڻاهڻ آهڻ نه نه، ”ء مان لڏي ۽ وڃان وڏو تهڪ ٿيئي
 ڇوڏي هئس،

”ها، سمهي آڏو نه توکي سونهن ۾ نه شاهه ڇا سر ء واپون
 سڄل ڇوڏي ڪاڻيون، سامهيءَ ڇا ساڙڪيءَ ٻيڻن ڪل ٻيڻن
 آهر ڪل ۾ رهيدي اڻ بهي ڪهڙا ٻيڻن، ”ڪل ۾ مالن
 مارئي“ يا ”الا جهڙي نه سال عرس هيءَ ڪهڙي“
 اڙي اڙي سڀ واهه ڪاڻيون آهڻ، اڻار کان ضروري
 ڪي ڪم آهڻ نه نه، مولڪي ٽس نه، راجهه ۽ ٻي ڇاڇه
 ڪري سڄو هڪ ڇو ڪٽنب مثل آهي اڻس ڇو دائرو ڪيترو

سوال ئى سوال

ھەلىكەتتە ھې آدمىر كاس وڭەك ئىكى رىتار سان مەندەتە مە
 اذامې رەھبەر آھىي اچ پەندەھن ورەھىن كاس سەھ مان اُن ئىرئىي
 لى قەدر رىكىندەس ھەھن جى مەي ھې مەھك سان اچ ۈ مەندەتە
 سەورو پەس واسەل آھى ھەتە كىك كىك مەندەتە ماضى، پالەپ
 جا سەنھەرى ئەھەھ، سەكول ۋ كالبەج ھون رەگەھ پادەگەھون
 سەب امت آھى، امە آھى

پەسالى پەلەدون ئەسى پەد ۈ رەھەپ، پەلە پەلەھون ئەسى امەك
 ۈ رەھە ۋ پەھ كەھن ۈ مەھ م سەھەپەھن سان گەھ كەھ ھو پەگەھام
 ئەھى پەندەھ ۈ پەھ ئاراگەھە ھە پەھ ۋ رەھەلا رەستا اسان لاء رەس
 ھو مەھدا پەھە پەلە ھەھ سەب كاس اول قەلەي لى پەھەپ ھى
 ھون ۈ مان ئەھ پەھەھاب پەندەھ ھەھ ۈ ھ پەندەھ ھەھەھەپە
 ھى ھەھەپەھ سان ئەھ ھو رەھەپەھ لائەھو پەھەھەھى دال ھەھەپ
 سەھەپەھى سەھەھ سان گەھ ۈ كەھەھ پەھەھ ھون پەھەھەھ ھەھە
 اھەھ ھەھەھ ۈ گەھ كەھەھ ھەھەھ ھەھەھى ۈ اداسى ۈ مەھەپەھى
 ھى كەھ كەھ، پەھەھى گەھەھون، وڭەھون وڭەھون اڭول ھەھەھون
 ھون ۈ رەھەھ سەھەھەھ ۋ اسەھەھ ھو كەھەھەھەھ ھەھون ائەھى قەلەي
 ھى پەھەھ ۋ مەھەھ ھەھەھ ھى كەھەھ سان ھەھى پەھەھەھ ناللا ۋ
 ئارەھەھون اكرەھى آھەھەھ - ھەھ ھەھەھ ھەھەھ نەھەھ نەھەھ
 پەھەھەھ ۈ ئەھ

خرج ٿي ويندا. منهنجي قسمت ٿي ڪونهي. ۽
ڪالڙي چولدي چولدي هو ۽ بهارش ٿي وئي

ٻاڳو ڪنوار سندس چاٻي مهنڙ لڳي، ڊاڪٽرن دل ۾
ڏڙڪن برقرار رکڻ جي ڪوشش ڪئي ٻاڳو ماءُ هوش ۾ نه
آئي، پر سندس کلي مان آواز ٿي نه اڪري

بس، اکين ۾ انتظار ڀري در ٽي ٺهاريندي رهي، گویا
سندس پٽ اوچتو اچي ويندو، انهن بهارن اکين کي ڏٺو
هي هيمس به بد نه ڪري سگهي سڀني هي ٽيندي
ٽيندي هو ۽ هر علاج کي لاعلاج ڪندي رهندي رهي، پر
سندس پيرل اکيون ڄڻ ست کي ڏورانو ڏيئي رهيون هيون

[illegible]

”ڪنوار منهندي ٿي ٿي لوڻ نه ٿو ڪ، سهرس ۽ سهرورن
 آسڻ سيني ۾ ساندي راهه راني وٺي رهندو رهيو منهندي
 ۾ عمر هاڻي وڏي ڪانهي، هڪ نه ٻي ڇڏي ڪونه ٿي، نديءَ
 ڪناري هو وڻ آهڻا ماڻ ۾ چوان اح مران سڀاڻي ٻيو ڏينهن
 ٿي ۾ پاڳرو هو ڪلهو نصيب ٿي

ڇوڏي ڇوڏي سهڪڻ لڳي - ساڳو ڪنوار ٻڌندا رهيا
 ”نهندي مرعي چاهي نه ٿي ٿي ماءُ هوندي نه نازي وارا
 ڪاندي ٻڌي آخري سنسڪار ڪر؟ منهندي مٽيءَ کي لکڙا
 ڏي؟ پاڳرو ٿي پوري نه چوڪرا ڇڏيا ۾ نه ناني سگهيا هئا،
 ٻه موني ظلم نه ڪر نه ۾ ماڻ سندس نظر ۾ هميشه گهٽڪار
 ٻڌي رهنداس

ڪنوار ڇڻ سس کي سمجهائڻ واري انداز ۾ ورائو،
 ”اماڻ! ٿوهالهي عمر اها آهي ٿي ڪيتري؟ ڏک سک نه
 هرڪنهن سان لڳو پيو آهي، اهاو ٿا دل لاهو هن کي اتي
 ٻڌو ٻڌو ۾ سولائيءَ سان وارا ملي وڃي نه سمجهي هلي اتي
 رهنداس

سس گهري ٻڌا ماڻ ورائو هو -

”ڪنوارا هاڻي هٿ ٿي جوڙائڻ، ڪٿهه صر ڪر سنڌ
 کان سڪياسن، هٿ هندي مٽيءَ ۾ رهندي اُن سان به دل
 ٻڌي وڃي آهي سو هٿ مڙ کان نه ٿي وانهين؟ اتي ارداس
 ۾ نه ڪير ٿي نه وٺي، نه ڪر نه ڪر، نه پات نه ٻوڙا، نه
 ٻاٻڙ نه سرائ، اوگهيو ڪري ماريندين ڇا؟ لاس کي ساڙڻ لاه
 نه اچي ۾ ڪرنت ماڻ نه اهڙي آخرت جي ڪلپنا سان به
 ڏڪرو وڃان، هميشه وڏو وڃي، لڳ ڪالڊارجيو وڃن مڙهائي
 ڪري پاڳرو کي ولات وڃڻ لاه مڙ نه ڪر

ڪرڻ جي اندي ٻوڙ ۾ اسان لاءِ سڀ ڪجهه روا بڻجي نرو
 آهي زمين کان اڳڙيل، پوءِ کان وڇڙيل، سمنڊ کان ڌار نيل
 هڪا ٻڌا صيب نڙهي هڻي تنهن هرورين ڪري هوڻن لسي
 ڪرڻ ملتون ڏوسڻ، ڪڏهن جي ٻڌا وڻدار ڳڙل ڀونگس ۾
 رهي ڏينهن ڪاٺيا، ٻڌندي سڪا ها سمورا ڏينهن سواها ڪري
 اولاد لاءِ هر طرح ها سڪا مسر ڪما ڀر اج اهوئي اولاد، ٻڌگلا
 نوڪراڻن، گهر ڄڻ ڏهنداريون ڇڏي نيسي خاطر وهر ٻڌيس
 پوڙهي

سمنڊ جي هر هڪ گهر مان هڪ نه هڪ ڀائي ۽ ڀاءُ آهي
 ئي آهي

ديس ۾ ماءُ کي چيو، ”ماڻ گهر ۾ ڏوس لڳاري ٿو ڏياره
 ڪڏهن سڪا لڳيئي ڏانهن ڇا ڀاڱي ڀاڱي ڀاڱي مڻهندي ڦاٽي
 هي مٽي مردار ڪرڻ لاءِ مڻورو ۽ ڪر

ڀاڱو ماءُ زهر ڇڏي ڪري ڇاهوس ٿي ويئي انهن ٺاهي
 نه ٻڌي وائڻ وڃي ٻڌندي ويو هو گهر جي سيني ڀاڱن لاءِ
 نه سوکڙيون موڪلندي هو ڪڏهن ٻن سالن کان پوءِ وطن وريو
 نه تنهن سر ڇڏي، ڪوڙائي ۾ لڪي رويا خرچ ڪري ويو هو
 ڪڏهن رور سان اڻڀڄي ٻاڙور، شاندار ٻڌي، ڏنڊي ۾ ناليس
 مطلب هن ڪڏهن ڀاڱو ۾ ۽ ڪڏهن ڀرڻ ۾ سمجهيو

ٻڌائي نيسي جي چڪاڇو ڏي ڀاڱو زال کي هڻي وڌو
 هڻي هڻي ڏينهن رات ڀاڱو ڪي نه وائڻ وڃي لاءِ مڻورو
 ڪرڻ لڳي

”ٻڌي ڏاڪٽر آهي ۽ ها ٿو؟ ٿو؟ ۽ اندي ٿو آهي؟...
 ڪٿي ۽ ڇا ٿو؟ ٿو؟ ۽ ها ٿو؟ ٿو؟ ۽ اندي ٿو آهي؟...
 ڪٿي ٿو؟ ٿو؟ ۽ ها ٿو؟ ٿو؟ ۽ اندي ٿو آهي؟...“

جيسين مرون تيسين به رونا به اچي وڏڙا ٿيندا چارئي ڪاندي
 ٻڌي شان سان اسانجو سره ڪٽندا

ء سشيء چيو هوس،

”عائلي ڪهڙون مرن هون ڳالهون ڪئي ويٺا آهيو هههههه
 شب ڳالهائجي.“

”چري اسپ ڪيئن ٿو چوان؟ اها نه ٻاڳو ۽ پيو وڏا ٿين،
 ڇڏيا نائن، سادي ڪر، تن ڪي هنر ٿين، وري الهن ڪي
 ڇڏيا ٻارون انڪار وڏي عمر گهري ڇا ڪيو ڪري ماريندي؟
 مان نه چوندو آهيان، ڪلندي ڪلندي رات وڃن، ايماري ۽ نڪ
 ا رات ڏسهي، نه ٻئي کان سڀوا وٺي انڪي ريهار ڪهي“

ء سح ۽ چمن لال ڪلندي ڪلندي گهر مان اڪتو رستي ۾
 سمدس ڪار هر برڪ سان اڪر ٿو ۽ ان خطرناڪ حادثي ۾
 بروقت سمدس رات ٽڪڙو اڏائي وار

وقت اٿر هوندي ۽ قدرت هو هن لهرلي ڪيل گهر سشيء
 جي سهڻن نان وري هو خاص ڪري چمن ڪانڌن واري ڳاله
 سوچي هو ۽ وري وري ڏانڊهي نجي ويٺي سمدس نه نه
 اها اڏڙا هئا جو نهنجو ٻار به ا ٻئي ڪٿي سگهيا نون ۽ جي
 پراهش ڪٿان وري ڪن ؟

وقت گذرندو رهيو نجي هي نه، ڪهي ڪونه هلي وياح
 وٺي ٿي رڪي سشيء بردبار ٻڌي گهر ڪڍي سڀالي ورتو رچندا
 هي سادي ٻي ٻاڳو ۽ نيس ۽ ڪدوار وٺي گهر آيا ٻاڳو انهن
 ۽ نيو ڊاڪٽر، پٽپ ها سالهه سهررو ولانت م، سو جوي هت
 ڊاڪٽر هي نگهار ڪهڙي؟ مان به ٻاي دانگر ولانت ويندس
 ۽ ٻاڳو هي ماء ڳڻائي تروڙ ڏٺس نه، ”نه نهندي ملڪ
 هي مٽي نه ملهائڻي آهي، برداس ها هٿا به اٿر پتر“
 پر هت الهن انديش ٿي ڪنر ٿو ٿيان ڏي؟ نجي حاصل

ڪانڌي ڪڍن ڏٺڻ

سڄي رات مٺو ساڻ ڇڪتاڻ ڪرڻ بعد ليٽ ويٺاڙي
 پاڙو ماءُ انتظار ۾ اٽڪل سوائس هي لڙيءَ کي ٽوڙي ان ڏاها
 هي راعي بڻي جنهنڪري ڪو اور ڇوڙ ڪونهي سندس ڪليل
 اکيون اڇوئي احساس ڪرائي رهون آهن ته اهي ٻوڙن کان
 ناري واري ويٺيون آهن ۽ اڻ ويٺاڙي ڇو ڏوهه ۽ ڪهڙو
 سڄي حمايت يا نه ڪا تمنا ڪهاڻس ڪونه يا خواهش ڪاڻ تي
 ئي دليداري مرهونن، مرض پالڻ وغيره هي ٽڪي ٽرار ڪري
 انهن هي سڀ لاهي ٻاڻ ڪي نتيجاب سمجهندي هئي ته
 سندس هي آخري خواهش ۽ سندس ئي اولاد هي ضد ۽
 لالچ ڪري اڏوڙي رهڻي وائي

جڏهن قدرت ٻي رحمي سان سندس سڀني ڪم ۽ سندس
 ڏاڙ، سندس چوڙڻ ۽ ماڻڻ جي ڏينهن کي مائٽي ماحول ۾
 بدلايو تڏهن سندس عمر اڪا ٻاويهه ورهه مس هئي ۽ ڇڏا
 ٽيهن ورهين هي، پاڙو ان ورهين جو ۴ ٽيهه فقط ان مهين جو
 هو گهرس جا ٽڙڙهه ۾ واپار هئا، هو ڪس ڪولڊو هو
 ”سڄي، مان نه سمجهي ٿي ته ڪي ٻڙهائي لکائي هئا
 سمجهي ۽ ڪي ڪي ڪي ڪي لکائي ڏس نه ۽ ڪي
 ولانت رهي ته سو اڪيڙار آندو، پر ٻڙاڙي ۽ ماءُ هي
 سر ڪو ڪاڏي ٻڙهڻ نه نصيب نه ٿيڻ اسانجا ٻه ٽه ۽

”هو مون لاء مري حڪو آهي ۔“

ڇا سج ٻج هو ۽ نانا کي جهڙي ئي

اٺا هي ڪهڙا آسپ واپار سندس دهن ۾ اچي رهيا
 آهن؟ کيس نه اهو ئي اڀر ۽ کان گهرڻ ڪپي نه شل سندس نانا
 هڪ، هڪ جهڙي ٻلي الڳ رهي ٻر خوش هئي، سلامت هئي،
 اٺس ٻڙيهون ڪندي نه هو ۽ اندر ئي اندر ڪاچندي ويندي،
 خالي ٿيندي ويندي وڏي ڳالهه کيس نه اهو سوچي ٿا-رح
 وڪڻا گهرجي نه سادي ۽ بعد سندس شهنشاهه ماءُ سان نه ٻر
 پتي ۽ سان جڙيل رهندي ۽ هن قسم جي دهن ڪشمڪش کان
 هو ڪو نه ڪري سگهندي

م فقط مرد جو نالو لکائي سان سندس اڳو سالت ٿيندو،
 کيس پنهنجي فتح جو احساس ٿيندو ته اڪيلي عورت به
 اولاد کي ڄاڻايي. سان ٻڙهائي، لالڻيءَ لکائي سنن گهرن ۾
 رڻائي سگهي ٿي گڏوگڏ ٻاٻا کي ڪارڊ ڏسي پنهنجي هار جو
 احساس شدت سان محسوس ٿيندو، کيس پنهنجي سڃاڻڻي
 پٽيءَ ڪرڻو پوندو سندس وجود کي لڪارڻ جي ڳالهه
 ڪوشش جي ڇڏڻا ڇڏڻو کيس ٺهڙو ٻڌي اولهه ڪوهل ڪي
 سنڌو ملندو، نه ته رڻي جي هٿن تي ضد جي باوجود هوءَ
 ايتري ڪنور به بڻجي ها

تر بریتی بدهی دل کسی با کوری؟ حتموطیک سندس
 لہو واری حورن سالی کی سندس ماء نیء جی الہی رھن
 ہی حلق آہی ہر : بریتی کی ایترو چاہندو آہی حوسندس
 کدھن دودھ کی بہ درگزر کرے سگھی ثور، ہب ثور، معاملو
 سندس ماء نیء ہر آہی : بہ بریتی با ساہرا، مت مانت
 سماح ہں کالہر کی گمیں بچائی سگھندا؟

عندہ بتا چاہت ہے۔ ہوا دو آہی اُنھیں جی سادیءِ حقی
کارڈم "لمت" یا "سرگواسی" لفظ کم آٹھی بیءِ جو نالو اوس
چپارو ویدو آہی ۔ سر سندس بتا : چاہت آہی چیمری
جاگندی پیءِ ڈیءِ جی سمینڈن کی ہمیں دفناؤندو ڈسٹ
لاء خود کی کہیں تمار کری؟ ہں ماء کی کیترو سمجھاؤ !
رب جا رستا ائس قمر داخل نہ کر ۔ مرن بعد ماٹھور کسی
دفنامو آہی تر "سمینڈ" کہیں دفنائما؟ ہں نہ سوچو ہو ار
موقعی ٹپی پیءِ کی حال م ولی ایندی کاٹس آسمسا ولندی
کہس کنیا داں کرن ہی سکے کاں کہیں والچہمنیدی سر
ماٹس صاف دیو۔

جاس جي آخاڻا ٻاٻس سوچيندو رهندو، هوس سر هاڻي
مولساڻ ڳالهائڻ لاءِ ماءُ سان ڪوڙ ڳالهائڻو ٿوندو

پڙتيءَ سوجهو، مهي ايتري نه ڪٺور نه ٿيندي جو ٻارن سان
کي پيءُ سان ملڻ نه ٿي ڏسي سڙ ويڃاريءَ ماءُ کي پيءُ جي
ملاقات کان واقف ڪيو ڪومل نه رڳو کيس ڏڙڪا ڏنا سر
انڊڙ پسيءَ تي عدالت کان اهو به انصاف ڪرايو نه سندس
پيءُ سندس مرضيءَ خلاف ٻارن سان ملي ٿو سگهي ٿي
سامهون گڏ ڪري ٿي به هو ٻڌندي ٿي جگر جي ڪرن سان
ڳالهائي نه سگهندو هو پيءُ ٻار نه ٿيڻا هئا سر پڙتيءَ کي
سمجهه هئي هوءَ حساس نه وڌيڪ هئي سو اهڙاڻ حالت ۾
کيس جڳيءَ ڏهني ٿڪل کي منهن ڏيڻو ٿوندو هو، خاص
ڪري پيءُ جي حالت سوچي کيس لڳندو هو مهي ساڻس هڪ
قسم جي مانسڪ هيسا هر وهندڙ ڪري رهي آهي
پر منجهس ايترو مانسڪ بل نه هو جو ان باري ۾ ماءُ سان
ڳالهائي سگهي ان ڪري دل تي ٿي رڳو سب ڪجهه برداشت
ڪرڻ لاءِ مجبور هئي اڄ ٻهراڻو پورو هس ماءُ جي رورڊار
متالف ڪئي پر ڪي ڪي وريو ڪس پيءُ جا لفظ ياد آهي
اهيا آهن نه

”مظبوط چٽاڻن جي چوٽ سهندڙن کي پيءُ سنڙي ڪڍڪڙ
وڌيڪ چيندي آهي هوءَ پيءُ کان الڳ رهڻ جو صدمو سهي
ويئي هئي، پر اڄ
اڄ سندس پيءُ ساديءَ جي ڪارڊ ۾ سندس پيءُ جو نالو
نه ڏسي هوءَ چٽ ٻي پيئي آهي، کيس اندر پيءُ اندر ڪجهه
ٿوندو، ٽڙڪندو هوس پيءُ رهي آهي برابر سندس ماءُ کي
ٻڌندي پيءُ لاءِ دل جي ڪنهن ڪينڊ ۾ ڪا ڪم ڪجهه
ڪولهي، ڪو نازڪ ڪاڌو ڪولهي اڪري ساديءَ جي ڪارڊ

طرح علامی، م حمایتی ارباب کری رھی آھی منہندو حتم
 لڑھالدا حکمر مچھ لاء ا لہو آھی ء نون اھڑی کا خوش فہمی
 بالی ویو ہنس، نہ یاد رکھ۔ ماں چہٹی وچانندی نوساں کمل
 سادیء ہی بد دل کی توڑی سگھاں لی
 اندر دکی نمندی گھریء نمڑا ماں وراٹو ہو۔

”ہیکڈھس نیوکی گرھسیء کاں وڈیک ڈیک ویک ایسا منا
 افس ہو ہارن ہو خیال نہ اٹی نہ ماں نہ نوساں گڈ رھن لاء
 ناں کی دکنو تیار کری سگھندس“

کومل سندس دل ہی گھراں کی ترہج نہ ڈیندی الیک
 رھن ہو فمصلو کری ورتو اسیں ہار نہ مئیء ساں گڈ رھن
 لگاسن مئیء آء ای ایس، آر ای ایس وعمرہ امہاں
 حا نمونوریل کلاس ہلا بن لاء ہک کالج کولہو جنہن ماں
 مہیہی کمائی نمٹ لگس انکری عدالت کس ساہا کاں
 کو مالی عیوض نہ ڈہارو الب ہارن ہی نالغ نمٹ تابن
 ہرھک لاء درماہ نہ سو رہا ملندا رہا سندس سرگرموں
 ساکھی مولی جاری رھوں

نرتیء کی نانا ہو معصوم چھو رکی رکی ہساہ ایندو، ہمو
 ہو اڈوہی ہولدی نہ ڈوہس چھڑی ڈانگی جھن لاء مہمور
 آھی ء ان مولی ہی سرا توکھ لاء اسان سب مہمور آہوں
 اسان کی ا نہا ہی ہار کاں والھہو ورا آھی

کس یاد آر ا ہوہ نہ ہی ہمارا ماء کاں چوریء نہہی
 انا ساں ملن ویٹی کس ڈسندی لی نانا کس پاکر ہری
 ہی روٹن م چٹکندو ہو چولندو ہوس۔

”نرتی ا منہہی بھرے سنتاں ہنن ہی کری لوم شرع
 ناں منہہو اناہ۔ وہ رھو، نہہی آئندہ ہایت خواب
 سناں کاں ولی نہہی سادیء ہی کاردن حا نہونا،

”اوت او ڪمروا پٺڻ رکي، مان - مان ... ٺهڻي ڪنهن
 به اڌڪار جو هنن ڪرڻ لغو چاهيان. ٺهڻجون ڦوٽون سماح هي
 آڏو اچن. ٺهڻجي شصيت وڌيڪ اُڀري سگهي ان لاءِ مون
 ۽ مون توکي سهڪار ٿي ڏنو آهي. مالي ذميدارن کان توکي
 فارغ ڪرڻ ...“

”اچا! الجڙ مطلب تو موٽڪان اڙڪري اڪري ڇڏائي هيئن
 ’تون‘ منهنجي شصيت اُڀاري سگهين؟ نه، توه اها غرض
 ٺهڻي وڌيڪ وقت پالي رهڻ هي ضرورت ڪونه ٿئي. حقيقت
 ته اها آهي ته منهنجي وڌندڙ مٿواسيت ڏسي توکي نه رڳو ساڙ
 ٿيندو هو پر تو به الله پري ڪامجهڪس اچڻ شروع ٿي ويو
 هو. جنهنڪن حالت حاصل ڪرڻ لاءِ ٿي تو منهنجي ٺوڪري
 ڇڏائي پر اندر اندر اهو مطلب ٺاهي ته مان ٺهڻجي پالهي
 پٽي حڪم ٻڌا آهي ٺهڻجي شصيت کي ٺاس ڪري ڇڏيان؟
 توکي رات جو ڪهڙي ٿي اڙڪري ڪرڻي سوي؟ اڄ هيءُ
 هي سهيل تون به ڪري سگهين ٿو؟“

”ڪومل! ٻاهر! ٻاهر! مان ٻاهر وڃو نه ڪري، مونکي ٺهڻي
 چئن ۽ حدس هي چڱيءَ طرح ڄاڻ آهي ۽ ٺهڻجي راهه هي
 رڪاوٽ بڻجن.“

ڪومل ادھر ٿي ڪٽيندي چيس-

”ٺهڻجي مراد رڪاوٽ هي رهي يا نه، تون ڄاڻ پر اڄ
 هي پروگرام م هيئن رٿابند ڪرڻ وڃهڻ مان ٿئي ڦوٽي سگهان
 منهنجون هر ڪلاس ساهيڙيون ڪلڪتي مان هيٺ آيل آهن
 هن مان هڪ اٿي هي اٽل آهي، ٺي اڄ هي پروگرام
 هي خاص مهمان مان آهن هي آڏو-پري واپاري ٿي بڻجن
 چاهيان جو هو سوچين ته ڪمرو ڪهڙي ٺهڻي ڪوڪري هن

ٺي ويندو هو جا ڏاڏو، پندڪ آفيسر ۽ پڙهيل ڳڙهيل شخص
 جي شان وٽان ڪونه هئي. مميءَ جي سوين خامين تي نانا جي
 اها هڪ خامي غالب نوندي هئي. نتيجي اسان پيار پيءُ هو
 اڏاڏو، نهار حاصل ڪرڻ هي باوجود سمجهي ماءُ سان رکندا
 هئاسين.

روز روز هي ان ڪتھت جي لڙتھا لڙتھ پئي هي الڳ الڳ
 رهڻ سان ئي ان ڏينھن جي سموري واردات پڻ ٻڌي ڪي
 چڱيءَ طرح ياد آهي.

ٺينھن ڏينھن هڏيءَ کي اٿار هو. مميءَ کي لڊيز ڪلب
 پاران رائل مشاعري جي صدارت ڪرڻي هئي. نانا هي روڪڻ
 پئي نه هوءَ پنهنجي ارادي تي متڪم رهي. نانا کي اصل
 اٽڪلي ولي ويئي ڪاوڙجندي چيائين.

”ڪومل! ٻار کي هن حالت ۾ ڇڏي ويندي توکي شرم ڪونه
 ٿو اچي؟“

مميءَ نه ڀڃرندي ورائيو هو.

”ڏس، اندر! تون ڇو ٻارن جي بهائي مون معاف ٿئي پئي
 ڇو روبرو ڏيکارڻ ٿو چاهين، سو بساد رک. مان پنهنجي انهن
 ڏاڏاڻن کي خود مان غالب ٿوڻ ڪين ڏينديس.“

”ڪومل! توکي پنهنجي فرض جي باد ڏيارڻ، پنهنجي
 ناز ۽ جي ڪومل ۽ معاف ٿيڻ جڏهن هر احساس ڪرائي...“
 ”مان اڃان ئي ٻارن کي نالو سندن ٻڙوس ڪرڻ لڳو
 پنهنجو فرض آهي. پنهنجو نه؟ هنن کي جبر ڏيڻ ۾ ڇو
 برابر نه رڳو رهيو آهي. سو مان اڪيلي فرض هي چڱيءَ ۾
 ڇو نه سڃاڻن؟ ناريءَ کي فرض ۽ ڪرملنا جي نالي تي اس
 ڳهڙ ٿي چلو ۽ ٻيڙو پٿارو آهي ٻار مان...“

سندس

هفتي بعد نرڙي ۽ جي شادي آهي. سندس آڏو سندس
 ئي شاديءَ جو اهر ڪارڊ ٺهيو آهي جنهنجي ڪري اهر اوڻ ٺهيو
 کيس ماءُ سان نڪو ڳالهائڻو ٺهيو، سر ماءُ جي هٿ ۽ اهر پاڻو
 آڏو سندس ۽ نه نه هلي

جيتوڻيڪ هو من ٿي من ۾ ماءُ جي عرف ۾ گهڻي ڪندي
 آهي، جنهن ٻارن اڏاڻ سماج ۾ پنهنجي شخصيت قائم رکڻ جو
 شاندار مثال پيش ڪيو آهي. ٻار جي ڳالهه سندس دل - و -
 دماغ ۾ هلچل هجڻي چڱي آهي. پنهنجي خوددار ۽ نردبار ماءُ
 جي ڏيڻ هجڻ جو هي اهو وڏو ڏيڻ هئڻو سمجهندي به کيس
 قبول ڪرڻو پوي ٿو ۽ سندس اکين آڏو ماضيءَ جا درشن
 سڏيما جي ٻري وائڻ هلي رهيا آهن

گذريل اٺن سالن سان سندس ماءُ ۽ اٺن ڀاءُ الڳ رهندا آهن
 ساديءَ بعد ٻارن ورهه گڏ رهيا. ان وچ ۾ ٻار ۽ نڪار جا
 سلسلا هڻندا رهيا. نرڙي ۽ کلهو سندس ڀاءُ ۽ ڀيڻ جو جرم ٿيڻ
 ٿيو جنهنجي قدر کيس ياد اچي رهيو آهي، ٿڌائيءَ وقت ڳالهائڻ
 ۾ سندس ماءُ ئي اڳري ٻولي هئي ۽ سندس زال ماءُ کسي
 اڇاڻڻ جي ٻهل سدائين سندس پاڻا ئي ڪندو هو

ٻئي بچڪ ۾ ملازم هئا ٻن ٻارن جي نروس جو خيال
 ڪندي ٻاڻا کيس ٺوڪري ڇڏڻ لاءِ مجبور ڪيو هو

وساهاں جو اتي اڃا نصادن جي آڳ ڀنڀندو ڏيرو ڪوڻ ڄمائي
 سگهي آهي سوچيم هڪ ڏرگاهه، پشڪو، مندر ۽ گردوارا پتي
 من هي شالتي حاصل ڪندس پر واهڪرو ۽ مولڪي پتڪن کان
 بچائي مولڪي ڇيڻ ڇر هي سهڻو طريقو عطا ڪيو تن هي ا
 هاڻي ٻار بندر لڳ لڳ ليڪ ٿي وئي آهي جڏهن هي ٻار
 ڪلندا آهن ته اسان منجهن سڪ ڇيڻ ۽ نرم ڇيڻ ۽ وڪس
 ٻڌندا آهيون سندن ڪاڪارنهن اسان ٻڌي هي روح هي
 زخم تي مرحم جو اثر ڪنديون آهن سندن ٽهڪا اسان ٻوڙها
 آڳهڻ ۾ ڪارگر ٿيندا آهن سندن
 پر پاڻو (سردار ڪيڻ ۽ ڪيڙي مهل پاڻو پٽي وٺو سمجهي
 نه سگهيس) ”گهوڙو گاهه سان پاري ڪري نه کائي ڇا؟ تنهن
 جو مٿس.“

تن هي ا روزاني ڪمائيءَ مان اسانجو خرچ لڪراو اچي
 مون ۾ اها توفيق نه رهي ڪوڻ آهي هو ويڙهي ٻار بندر کي
 وري سڀتان هو سڪ عطا ڪري سگهان پر آزار ڏينهن هن
 ٻارن لاءِ نهن لاهيندي سندن مائٽو کي ترپتي ملندي آهي.
 آرٽوار اسانجي حرر (ڄڙ) ٿيل ڇيڻيءَ لاءِ ڇڻ ٺاڪ آهي
 اسين پئي ان آسري تي ٿي باقي ڇه ڏينهن ڪٽيندا آهيون
 نه ڪڏهن آرٽوار ايندو ڪڏهن
 ”پر ادا“

بس نه! ڏير ئي ٿئي هيت آڻو ۾ ٻيا ٻار وٺا آهن کس
 گهر پهچائڻو آهي. اوهان کي اها ئي ويندي ٿو ڪوٺا ته اسان
 هي جهڪو خوش رهڻ هو ڏيرو ڳولهي ڪڍيو آهي اهو ڪي
 نه وٺو. اسانجي ڇيڻ هو آسرو آهي ئي ڳوليل خوشيون آهن
 ٻس

لنهنجا ڀار ؟ ڀارن جو نالو اڏلڏي ٿي سندس منهن جو ٿيو
 لهي ويو، روئڻ هارڪو ٿي ورائڻاڻين، ”هٺا! ڀڙن جي ڀاڱ
 نه ڏيار، اڄ به اهو ڏينهن باد اڀندي، ٿي لڳندو آهي ڪم
 سرهه ۽ ساڻ منهنجي سرڀر هي حمڙي ڌار ڪري رهيو آهي
 ڪيترو سڪيو ستابو هو منهنجو ڪٽنب! سگهڙ گهر واري، به
 لڏڙا ٻار، سٺي ڪمانڻي، دهلجيءَ م نه ٿيڙيءَ وارا نه، گهر
 هلائڻ لائق ڪمار اچن سو مولڪي نه، منهنجي نهڪسي هئي
 سرهه لڏڙو ٿي هو هو مون ڀارت هي وڌندڙ آدمشاريءَ جو
 خيال رکي آڏپيش ڪرائي ڇڏيو ڪا خواهش باقي نه هئي
 هو منهنجي سرسڀر ڇهن کي اڳهه لڳي ويئي راجپوتي دلڪش
 روئي ڀليءَ هي ڪري منهنجو گهر ٻڌو منهنجي نراڻ ٺهاري
 ٻولندڙ ساڻ بلا اڪار ڪري ٻڌي معصوم جو اندرڏيءَ ساڻ
 وحشيت ساڻ.“

هو اصل اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳو، کيس ٺاٺي ۽ گلاس ڏنر
 ٿيڻ ڀري ڳوڙهن کي ضبط ڪري وري ڇوڻ لڳو، ”هن هنر
 به نه منهنجي ڄاڻ موجب ڪو ناپ ڪونه ڪيم، ڪنهنجي دل
 اڏڪائي نه، ڄاڻ ڪهڙن هنن جا ناب آڏو آيا هو منهنجو
 سڀ ڪجهه لٽي وار“

ٻئي صدمو ٻولندڙ اڀراسف نه ڪري سگهي جنسي ٺاٺل ٻڌي
 ٻيئي مولڪي عجب لڳندو آهي نه، مان انهن حالتن ۾ ڪيترو
 ڪيئن رهيس؟ ٺاٺل هر ڪن ٿي ويس؟ ساهڻ ٻولندڙ جي حالت
 ڏسي مان منهنجو غم سهڻائي ويس ٺاڪڙ ڇيو، ”هنڪي هن
 جڳهه کان دور وڃي وڃو نه اڳهه ٿي ويندي“

مون لاءِ ٽي اٺ هئي اها جڳهه، ڳاڙهيءَ والڪر منهنجي
 ان ڀارن کي ڳاڙهيءَ منهنجو هڪ دل به اٿي ڪٽڻ ڏکيو
 ٿي ٿيو سوچ وڃي ڪاٺوءِ اهوئي فيصلو ڪيم نه، احمدپور وڃي

ٻيئي ه هاڻي ته هر آرٽوار سان گڏوگڏ موڪل جي ڏينهن تي اهو سلسلو جاري آهي

اهوئي انءِ ڏينهو آرٽوار ڏينهن نسي وي ڏسڻ جي لالچ ۾ صوح هو نون کان اڳ سنان ڪري نون کائي ويٺا هئا تان هو ٻي ٻچي کان اڳ روئيءَ لاءِ به ڪو اهڙو هئا روح ۾ ڪو ڪم پوڻ تي انهن لهاريندا هئا گويا معن ڪو وحشائي ظلم نسي رهيو آهي ۽ مان به وس ٻڌي ڪڏهن ڪن ڇرندي هئس پر هاڻي اڪل سان گڏ گهمڻ هو لوپ پار نه ڄاڻ ڇو نه ٿيا رهي سگهن نسي ۽ چاهي سان گهمڻ لاءِ به ايترو چاهه ه آساهه نه هوندو ان

پهر حال انءِ کي چمر سڀاڻي سردار کي وٺي اچڻ نه آيو رکشا هو پاڙو به ڏيڻ لاءِ نڪت وارا نه ۽ صوح ڪڏهن سردار نسا وٺڻ آيو ته هميشه والگر دروازي ٻاهران ئي نسا ڏيئي ترڪاڻڻ عيوض کيس ڪمڪاري اندر اچي چاهه ڏيئي لاءِ نهن ڏنم ههڙوڪ وڇان نه نه ڪرڻ لڳو ته امان نه سڏ وڃيس ۽ اندر اچي ويٺو. منهنجي من ۾ ڇا هڏن ڏينهن کان آڏو ماڻههجي سو خوش آيس ته کائڻس سوال ٻچي سان ڪنڊيس ڪڏهن پاڙو ۽ پنڃ رنبا ڏنامائڻس ته پاڙو ته خوشي سان ورتائڻس باقي نڪيت وارا پنڃ رنبا موٽائيندي ڇوڻ لڳو ”ٻيئي هي اها ڪا اوڏر هئي ڇا؟ مون تي زور ڪري کيس نسا ڏاڍا سچ فرضدار ۽ ناڻ وٺڻ آهڻا هو ۽ انءِ جو آهڻا جو انءِ مولڪي خوشي ۽ آتم سستوش“

تون به عجب ٿيڪسي وارو آهڻا ڏيندا ٿيا سالي ته بس گراهڪن کي لڳو ها ڏيندا منصوبن ستمندا آهن اسان ها پنڃ رنبا وصول ڪندا آهن تون آهڻا هر هفتن ٻارن ڏيوان شرح ڪرڻ ٿيڪو وٺي وڃن انهن گهر ڪيئن هلندا؟

مائي ڪارائي، گفت ڏني

”مهي ا اڪل ڏاڍو سٺو ماڻهو آهي سڀني کي ڏياريءَ جا
ڦٽاڪا وٺي ڏنائين ڏس نه اهي چڻڪائي ٺهليون، هي اڪليون
وڏن چوڪرن کي اٿر نه ۽ پٺت نه

۽ مولڪي نه، حسوس ٿيندو هو نه هي آڻو رکشا وارو ڪو
حدبد انسان ڪول ٿو لڳي سندس مهنج پراو ڳالهائڻ، ٻوليءَ
هو نهايت لطو وڻندڙ ساڻ ڏاڍو ٺي موهيندڙ آهي

تنهن ڏينهن امان سان اڪري ٿي ڏک گهٽ جهڳڙو ٿيندي
ٿيندي بهو اوه چيو، ”مهي ا سڀائي آڻوار آهي ا اڪل
اسان کي مٿس ۾ ڪڍڪ ٿي وٺي هلندو ۽ آڻي اسان لاءِ لاسٽو
نه ڪٿي ايندي واه واه اسان ڦريءَ ۾ ڪر هڻنداس

امان نه چڻ سرڪاري فرما ڪندو نه ”نه ويندو ڪڍڪ
ٿي، انهن مٿس آڻو وارن اهر ڪهڙو ڀروسو نه هجي پيءُ کان
ڀورو ناڙو وصول ڪر سو ٻارن کي ندا مطالب ڇو ڪر هڻائيندو؟
نه مون سردار هي لٽن ۾ سمايل مميا کي جڳو ويجهڙائيءَ
سان ڏٺو هو سو امان کي چيو، ”امان ڪو ندي آڻيون
ٻرايو نه ڪول آهي؟ رکيس ٻارن سان ٻار آهي، بس بي ڪا
خاص ڳالهه ڪولهي

”هون ٻارن سان ٻار آهي بس، اڙي ڳهيلي ٺوهان
ليڪڪاڻن وٽ دماغ نالي هٿي ڪا شيءِ نه آهي ڪول سڀني
کي خود والڪر سڌ ۽ نوٽر ڏل جو مالڪ سمجهنديون آهيون
تون سوڄ، وقت ڪيترو مري ويو آهي ٺوهان کي پنهنجا ٻار
وٺي وڃڻ ۾ عار ٿئي باقي هو سٺ ڏاڍو خبر منهنجو حڪم
آهي نه اٿو سردار سان گڏ ڪڍڪ ٿي نه ويندو، سمجهه ا
ٻه سام جو ناڙي هي سڀني ٻارن کان پڇي آڻي ڏينهن
اهي اوه کي نه وٺي آيا نه امان کي چپ چاپ موڪل ڏيئي

سميتي هلندا آس وقت ئي ٻار کي دهر لڻ تي اڳيون آنو وارو نه هڪ سڪند به انتظار ڪونه ڪندو هو. انءَ جي ٽڪسي لڪري وڃڻ تي ڪيئن نه ٻٽس، ٻٽ ٻٽ ڪندي کيس اسڪوٽر تي وهاري اسڪول ڇڏي ايندو هو. هي سردار نه رڳو انتظار ڪندو آهي پر ٽڪسي گهٽي ۾ هي موڙ تي اهاري ٻاٺ اچي هنج ۾ انءَ کي ڪٿي ٽڪسي ۾ ناليس وٺي ويندو آهي.

هڪ ڏينهن اوڏو موڙ ٻائي ئي آيو ۾ وارو نه رستي ۾ ڏڪو ڪاڏائين ٻيا چوڪرا مولڪي ٻڌائڻ آيا نه انءَ جو گوڏو ڦٽهي پيو آهي مان ڳاڙهي ڏوٽ ڏوٽ ۽ ڪهه ڪٿي ٽڪڙ ٽڪڙ ۾ ويس نه ڏسان نه سردار ڪهه ۽ نيترون سان زخمي اُگهي صاف ڪري زخم تي ڳاڙهي ڏوٽ ٻئي لڳائي مولڪي هڪ ۾ شيشيون ڏسي حوڙ لڳو.

”پنهن جي! ننڍڙا ٻارڙا ٿا گڏ هلن سو ٿورو گهڻو فرسٽ ايندو هو سامان ٻاٺ سان گڏ ڪٽندو آهيان وقت بچي نه ڪونه ٿو اچي مان نتي ٻڌي ٿو ڇڏيائين، ٿو هئا چنتا نه ڪريو انءَ منهنجو ئي ٻار آهي انٽري مڊوونگ سان ڪڏهن انءَ کي سندس ٻائيءَ نه ٻڌيسن ڪونه ڪٿي هوندي مان واپاري کي ڇڏيندي ويندي آهيان نه اُهو آهيان، خيال سان ڪو ٿو هلس وغيره.

شايد منهنجي سڀاءُ ڪري ئي هو ٻارن جي دلين تي غالب رهندي ويو آهي انءَ کي ڏس نه سڄو ڏينهن هو سردار جي ساراهه جون سرڪيون ٻريندو.

”ممڙي! اڄ اڪل جي ٽڪسيءَ ۾ هلندڙ سميتي ٻارن جي امتحان ۾ پاس لڻ ڪري اسان کي پستري ڪارائي.“
 ”ممڙي! اڄ پنڪج جو عيد هو، اڪل کيس مالا نائي،“

وئي سانس ۾ ٺڪسي (آڻو رکڻا) روالي ئي چڱي هئي
 ها اهو ڏسي تسليم ٿيو ته انهن منهنجي هم عمر دوستن سان
 ڪڏهن به ٿيندو هوس ٿيندو هئي وار سندس مائٽي چهرو
 ڏسڻ ها ۽ اهو ئي ساهه اٽڪيو ته ههڙي ها

ٿينهن جو گهر وٺيو ته به سب لڳو نه هو سوچڻ گهر
 اهي وري منهن سڃاڻي رسي ويهندو ته اڀرندي ئي ٺڪست
 منهنجي آريءَ تي رکندي چئائين، ”ممي اڏاڻي ٻڪر لڳي آهي،
 اول مالي ڏي - ٿيندڪان ته ٺهڻ لاءِ اڪل ڪپ ڪا ٺهڻا وٺان
 ها، ويڃاري اهو اڏ مڙي ڪٽيندي پڇرمانس ”اڙي
 ڪهڙي اڪل ڪا، ڪڏهن، ڪيترا ٺهڻا وٺڻ؟“

”اوهه ماما ٿو ته بس خوام خوام ئي لاراض ٿي رهي
 آهي ٻئي صبح منهنجو منهن لڳل دس آڻو رکڻا واري
 اڪل ٺڪست لاءِ ٺهڻا ٺهڻ لاءِ ٺهڻا ٺهڻ ٻئي ٺهڻ نه
 ورتائين منهنجو اڪل ته ڪڏهن چار آڻا ۽ ڪهڙي نه ٿيندو
 آهي سو ٻنهي وري ڪٿان ٿيندو؟“

مولڪي جهڙو لڳو، هڪ آڻو رکڻا واري آڏو منهنجي
 مٿا مٿس ڪاٽي ويئي؟ انهي ديمواري انهيءَ ئي آهي اهو
 ائين مائٽي صورت ٺاهي آڻو ٻه وڃي ها ته هوند سردار کي
 خبر ئي نه پوي ها ۽ مائٽي چا آهي؟ ڪاوڙ نه اٿڻي آهي جو
 ٺڪر انهيءَ کي ڏاڍي مار ڪڍڻ ٻه آڻي چيو مار ٿين لاءِ
 منهنجو هڪ ڪچندو ئي ڪوٺاي

وري سوچڻ آخر هيءَ سردار ڪهڙي مٽيءَ جو ٺهيل
 آهي؟ ٻارن سان سندس اٽاهه ٺهڻا ٺهڻا سان ٺهڻا
 وهندو هوند ته مولڪي عجب ٻه ويهندو آهي سندس وٽ
 مان اڪل ٺهڻا ٺهڻ لفظ ٺهڻ ٻه سندس حسني سموري مٽا

گولڊنل حوشون

ڪله وري اهو ڪٿو ڪري ويٺو ته اسڪول ۾ اسين
 ڊرامو جي بڪسٽ لاءِ پنج رپيا ڏي. مان ته روز روز اهي
 پسا پري پري لنگه بي بيئي آهيان ٿيو ڏينهن ٻال - مهلي لاءِ
 پنج رپيا وٺي ويو انڪا اڳ لازمي ٿڪيت لاءِ ڏهه رپيا وٺي
 ويو ڪڏهن ڪو چوندو ته ڪڏهن ڪو . مون ڪو بس
 ها وٺ توکي رکيا آهن ڇا؟ انوپ کي ڊڙڪو ڏيئي اسڪول لاءِ
 روانو ڪيم منهن سڄائي وٺي، ڪاوڙ ۾ نه نهن ڪاڏائين، نه
 ڪير نه اس وري نه سا به ڪونه اٿس هو نول وٺي کائي

منهنجي ممتا ڄڻ مولتي چٿرون ڪرڻ لڳي ته نون ڪهڙي
 ماڻ آهين؟ هيٺڙي معصوم دل ٿي ڪٽو صدمو رسندو ڪڏهن سندس
 ماسٽريائي ڪس ڊڙڪا ڏيندي؟ سندس سائي سرڪون هٽندا
 ويڇاري ڪنهن سحصى ڪم لاءِ، ڪنهن لڇائيءَ لاءِ، اڙهنگائي
 لاءِ ته نه سا گهريا ڪو بي، ٻال ڪلاڪارن کي همٿايو بدول
 ڪم ڪڏهن سب مانس مون بهريون اٿس ته هوند پارٽ ۾ سينڊڙ
 اڪيچار ساهتڪ ۽ سهجڪ سرگرمين ۾ ڪنهن به حاه بي نه رهي
 مان لڏي هوندي ڪيئن نه ڊڪاڻ ٿي ٽڪرين وڪڻڻ ويندي
 هئس ۽ هن ويڇاري اٿو ڪي...
 اهو سوچي پنج رپيا ۽ پنج ٽاڪس ڪٿي ٽڪسيءَ ٿي ڏيڻ

نه ڪراڙ ٻار ٺوهان هو به آهي اسان وقت اڻوڻت ڪم ۾ هئڻ
ولي اينداسين، سڀڻهي ڳنڍڻ هو اهو هڪ ئي نه آڏار رهيو
آهي سو ڪيئن ٺوڙهو؟ ۽ وري اچي رولڻ ۾ حڪمي ”

پدما ٿڌو ساهه ٻرندڙي ڇوڪر ٺهڻي ٿي ويئي نه سسٽس
ڪم ۾ نه ٻڌا نه ڀڄڻ هي شڪار ڪري ويئي هائي دادا
جي مائٽي ۽ لاء اهو وڃي نه دور ٿيو نه هو ۽ ويڙهي اندر
ٿي اندر ۾ ٻڌندي رهي نه آخر ائين ڇو آهي؟ اها نالن
سماج نرس نرڙاڻ آهي؟ زال ۽ مري ويئي نه ٻڌندي سڳ لاء
امي ۽ دادا ٻار مان نه موٽي ڪڍي ڇڏيو؟ ۽ هو نه چاهيندي
نه سوال ڪري ان ڳالهه ۾ تمام وڌيڪ وڌيڪ اها ۽
وڌيڪ حڪم ڪري ويئي

ناچار سمجند، زال مؤس هي ڪٽمٽ مطلب غير ضروري ڳالهي
سان ناٿر خراب ڪري رهيو هون ۽ ٻڌا ڪي ٻار آيو
وڙي ڊڄڻ ۽ ڄمڪا مڪيائي کيس ڳوڏا ڪٽڻ لاء اشارو ڪري
رهي هئي سا ٻيڙي جا سونا هڻي ڇڏي ڇاهه مان نريندا هو
وس وٺي رهي آهي

اهڙي ۾ رڳا جي ماء ۽ ماسي ۾ اچي پهتو ۽ ٽن ٽنڊي
ٽي ڊيڪا واري روڻڊاڊ وري شروع ٿي وئي مڪيائي ۽ سٽس
سميت ٻيون زالون ساڳي ريت روڻڊ ۾ اچي چٽڪيون
سڀني کان گهڻو درد ٻڌا ڪي رڳا جي ماء هي سڏڪن ۾
مٿوس ٿيو جو هو ماء هئي ها ماء

ڪير چوندو ته هب ٿوري اڳ سندس لياڻي هي وهائڻ جا
سالها ٿي رهيا هئا ان ڏهه منٽ روڻ ڪرڻ ٺاهيو
مڪيائي ۽ رڳا جي ماء ۽ ماسي ۽ ٽي ٻيڙي نالي ٻيڙي ٽنڊي
ڇيو، ”ڇا ڪهي ٻيڙي! مائٽ لاء اولاد هي مؤس کان وڏو
ٻيو ڪهڙو صدمو ٿيندو؟ پر ٻيڙي کي الائي چالو وٺي، اڏي
ٺوهارهي سڀ نه گهڻو ٿي ٻاڻ پيوڙو ٺوهار ٺاهي اسان کي نه رڳو
ٺوهارهي ٺوهارهي هي چٽا آهي ٺهڻي ٺهڻي ٺاڻا ٺاڻا ٻيا
ساهر سان ساليو“

رڳا جي ماء روڻدي ڇيو، ”ها ٻيڙي ڪڏهن سٺي ڪي
ڪو اعتراض نه هتي نه پنهني ٺوهار کي مان وٺي
وڃان ٺهڻي گهر وري ڪير آهي پر ٻيڙي اها هڪڙي لياڻي
ٺلي هيء سا پر... اوس هوس“

ٻڌا جي سس هي ٻڌل اکين ۾ ڇهڪ اچي وئي سڀني کي
لسلي ٺيڻ لاء ٻيڙي ٺهڻي چيائين، ”اڏي اسان کي نه ٻاڻ
هو سڀ ٺهڻي ٺوهار ٺهڻي ڪري ڪي وٺي وڃو“
رڳا جي ماء کيس اڏ ۾ ڪٽيندي ورائيو، ”سڀني ٺهڻي چٽا“

هئي رڳا پايءَ تي گهر ۾ دادا سان ڳالهه ڪئي هئي ته سندس پاءَ تي دما وڻي ٿي ۽ ساڻس شادي ڪرڻ لاءِ تيار آهي. دما نه خرد ٿي رويندي رويندي نه ڪئي هئي، پر اهو ئي ڏهرس هو جنهن طوڻا مڇائي ڏنو هو ته ”ودوا کي اي سادي سولهن ٿي ڇا؟ وري آهي ته هڪ نٽ هي ماءُ هئو ڏور ۾ رالوڻ مڙس کانپوءِ هڪڙو پيسود سمجهنديون هيون ته هي چٽا سان سٽي ٿينديون هيون ۽ اڄ اسان دما کي لوڪريءَ جي آزادي ڏيئي مستقل لاءِ سوچيو معنيٰ شادي ڪرڻ لڪ ڪاٺيندي.“

هاڻي ان ۾ ويچارڻي دما جو ڪهڙو ڏوهه؟ هن ڏکڻ اهڙي لڇا ظاهر نه ڪئي، هونئن رڳا جو پاءَ تي دما جي سولهن ساديءَ، گمبيرا، نهائي، اداسيءَ سان پيريل مڙو ڏسي مٿس مشغول ٿي نٿو هئو ۽ ڇاهڻ لڳو هو ڇوڪر دما جي حياتيءَ ۾ حالت ڏک پيريل ڪارن نادلن کي هڻائي سگهان. دما سوچيو اڄ ڏهرس جي ساڳئي حالت آهي ناڻ عمر جي خيال کان سادي هروڀرو ضروري ڪونه اس، وڏي ڳالهه سندس مرضي نه ڪونه هوندي پر هو رڳا جي بهاريءَ جي حالت ۾ ئي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٻيو رويندو هو انڪري آخر هن هٿيار ڪم آڻيندي حياتين.

”پر اهي ا دادا کان پڇيو اهو؟ هو رڳا پايءَ کي ڪيترو پائيندا هئا؟ ايترو جلدي سندس سالن جو ساڻو وساري سگهندا؟“
 ”ٻائي ٽوڻ حالي سمجهن، سندس جي رضائينديءَ کان سواءِ ڳالهه چوري اٿم؟“

دما سراندي ويئي هونئن ٻن زالون هي ٿوري دير اڳ اوجنگارون ڏيئي روئي رهيون هيون ۽ هاڻي ٽراڻي ڇڏي ۾ مشغول هيون. بس ٻنهن جا جهڳڙا، ڇوڪرن جو ڪرڻ جا

مشغول ٿي چڪو ۽ هنن ٽن جو به ماڻهيءَ واري ڳالهه ٻڌڻ نه چاهيو. ڇاڻهو بدما جو اندر سڙي ويو هجي ۽ ڪهڙي دنيا آهي؟ ڇا چوڪرڻ وٽ ڪا شيءِ آهي اڪل رواجي جهڙي ۽ سا مٽيءَ جي ارڻن ۾؟ هو ڇڻڻ ٿي ٿيڻ آهي ڇا؟ انهن سان ڪي به احساس، جذبات، نالا، سادگيوارن، ڪوئي ڪو به آهي؟ چوڪرڻ ۽ چوڪرڻ ۾ ايترو فرق ڇو؟ ۽ ايترو ٻارڻ ۽ سار ورتو ڪندي ڇڏائون، ”ڪهڙي ضرورت آهي دادا کي شاديءَ جي؟“

”ٻڌاءِ سندس پٽ کي ڪير ٻالهندو؟ اڏڻ اوڪري ۽ پنهنجي شلش ۾ نوري لڙائڻ وڃي ساهري سڳي ٻيندي پنهنجي عيال ۾ باقي هون ۽ ڪا عالمي سگهه رکي آهي ڇا؟ ٻار کي مان ڪيئن ٻالهندس؟“

بدما چيو: ”اها ٽيڙوڪ ٻٽ ٻارڻ ڪونهي ڇا؟“ وڃ ۾ رام ماءُ ٽيڪ ڇڏيو ”هون سو چاهي ڇڻڻ ماءُ جهڙو ٻار ٽيڙي سگهندي؟ پنهنجي پٽ کي ٻڙهائي هوشيار ڪندي ۽ هن ويڇاري کي اوڪرڻ وانگر هلائيندي“

بدما جي منهن جو سواد ڪوڙو ٿي ويو جهڙي ٽي ڪاوڙ مان نڪرندي ورائيائين.

”مان ٻار سان نه ٻالهندس باقي ماڻهي جي ماءُ اهي سهج ڪندي اها نه؟“

بدما جي سس ڳالهه ڇو مند ڪسڪندو ٿيڻي ڇو، ”اها به منهنجي پٽ ڪو ٻوڙ هو ٿي ويو آهي ڇا؟ سندس ٿورڻ هوائي آهي سڄي حياتي جسماني خواهش کي ڏانهن ڇو وهي؟ رڳو دنيا ۾ روتندي عمر گذاريندو ڇا؟“

بدما هڪ دفعو وري ماضيءَ ۾ هلي ويئي کيس پنهنجي وڏاڻي جا سرويائي ٽيڙوڪ ياد آيا، ويڇاري ۲۴ سالن جي

ٺٻارڻ، سندس خواب پورا ڪرڻ ۾ سڄي شروعاتي آهي ۽ اها
روئي روتڻي خرد کي چٻو ڪرڻ ۽ بيمار ٿيڻ ۾؟ اکين کي اندر
ڪرڻ ۾؟ پر ۾ ويٺل ٻارڙيسرڻ جي ڏولڻارڻ تي ندما ماضيءَ
مان اڪري آئي هن ڇڏيس ۽ ٺٻارڻن جي عمر گهٽي هئي؟
”۳۵ سال“

”ٻار گهٽا؟“

”بس هڪ ئي ڪرو“

لرائس روئندي چيو، ”اسان ۽ وسان ڪنهن گهٽا، اها
مهدو اسپتال رهيس پر ويچارڻ ۽ ڇوڻا ڪئي نٿي
”گهوٽس جي عمر گهٽي آهي؟“

ندما جي سس ورائڻو ”اڏي عمر وري ڪهڙي؟ ويچارو
نه هتي هر رهيو نه هتي هو اها چالاهه نه پورا ڪوئ اس
تيهڪ ٻاڏي ۾ نه هن جهڙا ڇوڪرا ڪڍارا ٿا گهمن“

ٻڌاڻا ويٺل شڪر ماءُ مائٽن واري موقعو ڏسي اڳتي
سڙي آئي آهستيءَ سان چيائين، ”او ماءُ ڇوڪراون ٿيون
ڪڍيون ٿين“ ڪلهه به سونا ماءُ چيو، ”ڇوري ۳۲ سال پورا
ڪري چڪي آهي، ڪٿي لڳ ٿي ڪوئ ٿو ٻڌي هائي ته مٽي ڪو
رڱ ڪروئي ٻڌاءُ چئس ۽ ٺٻهڻي نٿي جي ڳالهه چورائين
ٺٻهڻو نٿي ۽ آفسر آهي شوي جي به نڪهار هزار ڪا مٽي
الٽي، مائٽس ٻڌندس ۽ ڇڱو“

ندما جي سس جي اکين ۾ الٽي ڇهڪ اچي ويئي ٿوري
ڊاڳ جنهن ٺٻه لاءِ نار ڪڍي روئي رهي هئي، جنهنجي
چٽا اها ٺٻي نه نه ٿي هوندي انهيءَ حال ٻڌ لاءِ ڪيتري
آمنه سان ٿياري شروع ٿي رهي آهي ٻڌن والين جي روئڻ
هي، اوڻاڻاڪتا پوري ڪري جهڙ مٽي جهڙ ڪرڻ ۽

۽ سڙائيءَ جي اکين وانگر ڳاڙهيون ٿي وڃن آھن جو سامھون ويٺل مڪائي موليٰ ماءُ نار ڪندي روئڻ لاءِ لاسارو ڪيس، نر ندما جي آڏو اٺ سال اڳ جو هن ئي ڪمري ۾، نظارو ساڪار ٿي اچي بيٺو جڏهن سندس نرالو نيارو نتي ٺري ڪرائيءَ ۾ نيس اڪيلو چڙي هن فاني دنيا مان ريمندو رهيو هو ندما کي وسواس ٿي ڪونه نٿي آيو تہ اهو صحيح هوندو بتيءَ سان گڏ گھاريل رنگين سھالون ڊانئون، ٽوڪيلا ڪپڙا، گھمڻا ڦيرڻ، سيليش جي آئينده لاءِ اٽل سھڻا سبنا سڀ قدرت جي ھڪ ڪارگذاريءَ چڪناچور ڪري ڇڏيا انھن بہ اج وانگر نسي مڪائيءَ سندس منھن ۾ ڪي ڪيس ڇيو؟ هيئن گوڏن تي دڪ ھڻ، حالي ڪت، وار، نت ۽ پٺ سان نڪرائي مٿو ٻڄ

عمر جي طرفان ڪي ٻاهر ڪڍڻ ضروري آھي نہ؟ ماڻھو غرار جي موت جي غم مان ڪڏهن نهايت بي حاصل نہ ڪري سگھي سايڊ اڪري نسي اهي رواج بنا ھوندا پر اڄ اسان رڳو اهو نہ ڪو ڪٽڻ ۽ ڊيڪاو لاءِ بنا سڀ ڪجهه ڪپڙا ندما اهو صدمو ڪن برداشت ڪيو اها؟ ڪس ئي غم ھي اهي بي زالون ھيون نہ؟ هر ندما سيليش کي ھورم ورق ڪرائيندي ھئي تہ حولديون ھيون ”ماڻ، اڄ ڪلھ ٻڙھيل ٻڙھيل ڇوڪرين کي مراد، لـج، سرم ڪجهه ڪواھي گھوٽس ڪسي مٿي اها ٻارھن ڏينھن نہ ڪوا ٿيا آھن، وڻجاري جي رڪ بہ لڏي نہ ٿي آھي ۽ ھيءُ ھلي آھي نت کي ٻڙھايو“

ساجيءَ طرح جڏهن گھوس چي ھڳھ نسي اوڪريءَ جو بھلو ڪيائين؟ ڏيرس ۽ سس ڪن وروڻ ڪيو ھو ۽ ناڙي - وارين ڪيترا ٻوڙا مچڪا دنيا ھئا؟ ندما کس ڪنن سمجھائي نہ گھوس جو وڏي م وڏو خواب ھو، سياش کي سني تعليم

ان دن جو

ڪمري ۾ ويٺل زال ۽ نار ڪڍي روڻ ۽ کس بهراڻ اچڻا
ڪٽڙا دک ڀرئي ماحول کي وڌيڪ مائٽي بڻائي رهيا آهن
ويچاري رڳا لاءِ سس لڙائون، نار اوڙو هرڪو سو روئي
اڙي مون ٻڌڻي کي ٻيهارو ڪري رڳا ڪمدانهن
وٺي ٺي ٺي

”مولڪي منهنجي مڙي پايي موٽائي ڏيو ڀر ڀر “

”اڻي ويچاريءَ جي ماڻڻ چورڻ جي عمر هئي ا“

”سنن ماڻهن جي هٿ، هٿ ٻنهي هٿ ضرور آهي “

”سبح سبح رڳا ڪلمڪ، سيدادارڻ، سگهڙ، سادي، سڀئي ۽
سڀڻي هئي “

”سالن کان سڪي سڪي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي “

ڏلهوريءَ ۾ وڃي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي “

”معصوم ٻار کي ساهڻ ماءُ جو ممتا مٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي “

”سسٽس کي وري موٽيا بندي اکين سان گڏو ڇو ڪم ڪرڻو “

ڀولڻو “

جي هرڪو هٿن بنا ڳوڙهڻ جي نار ڪڍڻ جو مٿس
ڏوٽ ڪري رهيو آهي اڻي لڙا ۽ سس جي وچ ۾ ڏما ڇڏڻ
پر ٻڻي وٺي آهي روئي سندس اکيون سڄي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي

885-21

10507

فهرست

- 1- لائیں چو 9
- 2- گولہمل خوشہوں 16
- 3- دفنایاں سمند 23
- 4- کالڈی کس بطنیں 31
- 5- سوال ئی سوال 39
- 6- ہی سراہل 46
- 7- فیصار لہٹ تائیں 57
- 8- کس اچٹو روادو 64
- 9- ہں ہیری نہ 71
- 10- وقت چي وئي بعد 83

شکوگداری

راہستان سنڌي اکادمي، حيدر آباد هي جنهن هن
 ڪتاب جي اساعف لاءِ -/1500 روپيا ڏنا ۽ موت مر هڪ سؤ
 ڪتاب ورتا

ار پيم

نهدی مڙی ٻايل

ماسٽر نارائڻ داس ڪرس داس ڏاٽاڻي ۽ ڪي

هر سمورن گڻن سان سرو پار

سڄي معنيٰ ۾

هڪ مڪمل انسان هو

پريم ۽ ستم جي راه ٿي هلندي

1986-4-14 تي ڪمب هي ميلي هردوار ۾

اورم ستم ۾ لس ٿي ويا،

ٻاڻي آهن سندس مڙاڻن ڏنگيندڙ

۽ اڻسرن ڏڙ ٻاڻيگريون

ڪملا گوڪلاڻي

FAISLO THIYAN-TAEEN

(Collection of Short Stories)

*

By

Kamla Goklani

31 Tilok Nagar AJMER

*

First Edition 1986

*

Price Rs 25/-

*

Publisher

Satya Kishan Publication

570/21 Malli Mohalla

Sudhar Sabha Gali AJMER 305001

*

Printer

Kaushal Printing Press

3 Dayanand Market

Kaisar Ganj

AJMER 305 001

© With author

فیصلو ٹیک ٹائین

